

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚИГА БАЙРАМ ТАБРИГИ

Қадрли юртдошлар!

Сиз, азизларни, бутун халқимизни, ҳоржидаги ватандошларимиз ва ўзбек тилининг барча дўстларини 21 октябрь – Ўзбек тили байрами куни билан самимий муборакбод этаман.

Дунёдаги энг қадимий ва бой тиллардан бири бўлган она тилимиз олис аждодларимиздан бизга буюк мерос бўлиб келаётган ўз тилимиздир.

Биз “Ўз” деган эзгу ғояни тилга муносабатимизда ҳам ана шундай тушунамиз ва жорий этамиз. Айни шу ғоя ўзак томирларимиздан озикланиб келган она тилимизга дунё билан эркин мулоқот қилиш, замонавий билимларни ўзлаштириш, халқимиз маънавиятини юксалтиришда янги куч-қувват беради, деб ишонамиз.

Албатта, инсон айнан тил орқали ўзини англайди, оиласи ва эл-юртига меҳр туйғусини ифода этади. Халқнинг хотираси, билим ва тажрибаси, орзу-умидлари ҳам тилда мужассам бўлади. Давлат тилининг қадри ва аҳамияти ҳақида гапирганда, биз, аввало, ана шу жиҳатларни етакчи ўринга қўямиз.

Бизнинг буюк аждодларимиз айнан она тилимиз бойликларидан илҳом олиб, илм ва адабиёт оламида дурдона асарлар яратганлар, инсон қалби ва жамият ҳаёти ҳақида теран фикрлар ёзиб қолдирганлар. Ана шу анъаналарни давом эттирган ҳолда, ўз тилимизнинг имкониятларини янги илм, технология ва ижод намуналари билан бойитиш – бизнинг масъулиятли вазифамиздир.

(Давоми 2-саҳифада).

ЕТТИКУНЛИК

ЎЗИМИЗНИНГ ЎЗ ҒОЯМИЗ

Ўзбекистон ҳаётида ташқи сиёсат, миллий ўзлик ва ҳудудий тараққиётни қамраб олган яна бир ҳафта тарихга муҳрланди. Бу еттиқунликда етакчи сўз миллатимиз номи ўзига турган “ЎЗ” сўзи бўлди.

Ана шу олтин ўзак Тил байрами табригида ҳам, мурожаат ва мулоқотларда ҳам сарбаланд жаранглади.

АҚШ Давлат котиби Марко Рубионинг ташрифи ва Самарқанддаги “С5+1” мулоқоти мамлакатимизнинг халқаро шериклигини мустаҳкамлашга хизмат қилган бўлса, Президент Шавкат Мирзиёевнинг ўзбек тили байрами муносабати билан йўллаган табриги миллий қадриятлар ва бағрикенглик масаласини кун тартибига олиб чиқди. Қашқадарёга ташриф эса ислохотларнинг ҳудудлардаги амалий натижалари – янги иш ўринлари, саноат ва касбий таълим билан боғлиқ вазифаларни намоён этди.

Самарқандда бўлиб ўтган болалар фаровонлиги бўйича халқаро саммит бу уч йўналишни келажақ авлод манфаатлари билан боғлади.

САМАРҚАНДДАГИ МУЛОҚОТ

АҚШ Давлат котиби Марко Рубио бошчилигидаги нуфузли делегациянинг Ўзбекистонга ташрифи, Самарқандда ўтказилган “С5+1” вазирлар учрашуви ҳамда Америка – Ўзбекистон ишбилармонлик ва инвестиция кенгашининг иккинчи йиғилиши Ўзбекистон–АҚШ муносабатларини сифат жиҳатидан мутлақо янги, стратегик ва амалий босқичга олиб чиқди. Ушбу ташриф геосиёсий ва геоиқтисодий жиҳатдан улкан аҳамиятга эга бўлган тарихий воқеаликка айланди, дейиш мумкин.

“С5+1” вазирлар учрашуви ва Америка–Ўзбекистон ишбилармонлик ва инвестиция кенгашининг иккинчи йиғилиши доирасида савдо, инвестиция, хавфсизлик, инновациялар, энергетика ва таълим масалалари муҳокама қилинди. Кенгаш йиғилишида умумий қиймати қарийб 12 миллиард доллар бўлган 54 та келишув ва истиқболли ташаббус тақдим этилди.

(Давоми 2-саҳифада).

ФАКТ

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Янги Қарши шаҳрини барпо қилиш ҳамда Қарши магистрал канали бўйида туризм мажмуасини ташкил этиш лойиҳалари билан танишди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 22 октябрь куни Евроосиё иқтисодий комиссияси Хайъати раиси Бақитжан Сағинтаевни қабул қилди.

Ўзбекистон Биринчи хоними Зироат Мирзиёева глобал соғлиқни сақлашга қўшган ҳиссаси учун ЖССТнинг нуфузли мукофотига сазовор бўлди.

Японияда давом этаётган Параосиё ўйинларида Ўзбекистон делегацияси ҳисобидаги медаллар сони 37 та олтин, 38 та кумуш ва 39 бронзага етди.

БУГУННИНГ ГАПИ

ЭҲТИРОМ АМАЛДА КЎРИНСИН

2020 йил. БМТ Бош Ассамблеясининг 75-сессиясида Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг ўзбек тилидаги нутқи янгради. Давлат тилига эҳтиромнинг жаҳон минбаридан туриб кўрсатилган ушбу гўзал намунаси ҳар биримиз учун ибрат ва сабоқдир. Ўзбекистон Президентининг она тилимизга юксак эътибори қабул қилинаётган амалий қарорларда ҳам яққол намоён.

Давлат раҳбарининг 2019 йили “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеи-

ВАТАН МАНЗУМАСИ

Юртим, қандай севмайин сени?

Отам бўлиб силадинг бошим,
Онам бўлиб бердинг оппоқ сут.
Осмонимда бўлиб куёшим,
Эркалатдинг доим, она юрт.
Шундай севиб турсанг сен мени,
Юртим, қандай севмайин сени?

Жоним укам, жонажон синглим,
Жовдирайсан кўзимга бокиб.
Аёзларда совқотса кўлинг,
Юрагимни берайми ёқиб?
Ахир, севиб турсанг сен мени,
Юртим, қандай севмайин сени?

Остонангдан бир қадам жилсам,
Соғинчларга тўлади жоним.
Сен экансан мен энди билсам,
Танамда жон, Ўзбекистоним!
Жондай севиб турсанг сен мени,
Юртим, қандай севмайин сени?

ни тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” тарихий фармони қабул қилинди. 2020 йили ўзбек тилини ривожлантиришнинг узоқ муддатли концепцияси тасдиқланди ва 21 октябрь расман “Ўзбек тили байрами куни” сифатида расмий байрамлар қаторидан жой олди. Натижада идораларда тил масалалари бўйича маслаҳатчилар фаолияти йўлга қўйилди, атамалар устида ишлаш ва тил бўйича малака ошириш каби муҳим йўналишлар шаклланди.

(Давоми 3-саҳифада).

НАЖОТ – ТАЪЛИМДА

БИТИРУВЧИ ПОРТРЕТИ

Сўнгги вақтда мамлакатимиз таълим тизимида катта янгилıklar юз берди: 3 октябрда Мактабча ва мактаб таълими вазирлиги ҳамда Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги бирлаштирилиб, Таълим ва илм-фан вазирлиги тузилди. Ундан бир неча кун олдин, 28 сентябрдаги тақдирот ҳақидаги расмий хабарда битирувчининг янги портретига оид асосий белгилар санаб ўтилди: билим, замонавий кўникмалар, ахборот технологияларини пухта эгаллаш, ижодий ва мустақил фикрлаш, қарор қабул қилиш қобилияти. 30 сентябрда эса Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев илғор педагоглар учун Абдулла Авлоний номидаги давлат мукофоти таъсис этилишини эълон қилди.

Президентимиз жадидлар ҳақида кўп бор гапирган. “Учинчи Ре-

нессансни йигирманчи асрда маърифатпарвар жадид боболаримиз амалга оширишлари мумкин эди”, “бугунги ислохотлар жадидлар ғоялари билан ҳар жиҳатдан уйғун ва ҳамоҳангдир”, дея таъкидлаган. Демак, жадидлар чизган битирувчи портретини бугунги талаблар билан ёнма-ён қўйиб кўриш жуда ўринлидир.

“ЎН ТЎҚҚИЗ ЁШИДА ОЛИМ...”

Абдурауф Фитрат 1909 йилда “Мунозара” асарини ёзган. Унда янги мактабнинг мақсади бир жумлада тушунтирилади: бола олти ёшида мактабга боради, “ўн тўққиз ёшида олим, мутадаийин, ватанпарвар, диндўст, миллатпараст, сиддиқ, одил, тамом исломий амрларга мутиъ, бутун инсоний шартларга муштамал бир шахс бўлади”.

(5-саҳифада ўқинг).

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚИГА БАЙРАМ ТАБРИГИ

(Давоми. Бошланиши 1-саҳифада).

Биз таржима орқали инсониятнинг тафаккур ҳазина-сидан энг яхши асарларни ўз тилимизга олиб қирамиз, давлат тилидаги гоё ва асарларни эса бошқа халқларга етказамиз.

Айниқса, Оксфорд университетидagi “Ўзбекшунослик дастури” каби ҳамкорлик йўналишлари таржима асосидаги ана шундай мулоқотнинг намунаси бўлиб хизмат қилиши мумкин. Чет эллардаги ўзбек тили ўқитувчилари, тадқиқотчи ва талабаларнинг қизиқишини рағбатлантириш, уларни сифатли адабиётлар, таълим ресурслари билан таъминлашга ҳам алоҳида эътибор қаратишимиз лозим.

Мухтарам ватандошлар!

Тилнинг ҳаётимиздаги ўрни, аввало, ундан қанчалик самарали фойдаланиш даражаси билан боглиқ. Бола ўз фикрини раво баён эта олса, талаба мураккаб мавзунини тушунган ҳолда ўрганса, фуқаро расмий ҳужжат мазмунини осонгина англаса – тил тараққиётининг натижаси айнан шунда кўринади.

Шунинг учун таълим соҳасида асосий эътиборни ўқувчининг ўқиш, тушуниш, гапириш ва саводли ёзиш кўникмаларига қаратишимиз керак. Ўзбек тилини она тили сифатида ўрганаётган бола билан уни давлат тили сифатида эгаллаётган ўқувчининг эҳтиёжлари ўртасида, албатта, фарқ бор. Дарслик ва ўқитиш усуллари янгилашда бу, албатта, ҳисобга олиниши лозим.

Ҳаёт тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, муаллимларнинг малакаси, болалар адабиёти, кутубхоналар ва замонавий таълим воситалари тилга бўлган меҳрни мустаҳкамлайди. Оиладаги самимий суҳбат, биргаликда китоб ўқиш ва боланинг саволларига эътибор ҳам шу жараённинг муҳим қисми. Шу маънода мамлакатимизда китобхонлики умуммиллий ҳаракатга айлантириб, бу жараёнга катта эътибор бераётганимиз замирида ҳам тилимиз ривож ҳақидаги эътибор мавжуд, десак, тўғри бўлади.

Давлат идоралари бу борада намуна бўлиши шарт. Қонун, қарор, йўриқнома ва муносабатларга жавоблар раво, аниқ ва тушунарли тилда ёзилиши керак. Фуқаро ўзининг ҳақ-ҳуқуқи ёки мажбуриятини англаш учун ортқиқа қийинчиликка дуч келмаслиги лозим. Давлат тилига ҳурмат давлат хизматининг сифатида ҳам кўри-ниши керак.

Олдимиздаги муҳим вазифалардан яна бири – ўзбек тилида замонавий илмий манбалардан фойдаланиш ва янги тадқиқот натижаларини баён этиш имкониятларини кенгайтиришдан иборат. Тиббиёт, муҳандислик, иқтисодиёт ва бошқа соҳаларда ишончли адабиётлар, сифатли таржима матнлари ҳамда электрон ресурсларга эҳтиёж катта.

ЁДГОРЛИК

Ўзбекистон Қаҳрамони, санъат арбоби, Мухаммад Ризо Огаҳий номидаги халқаро мукофот соҳиби Иброҳим Ғафуров хотирасини абадийлаштириш, илмий-ижодий меросини кенг ўрганиш мақсадида Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университетида ёдгорлик ҳамда ижод ва таржима мактаби очилди.

Тантанали очилиш маросимида Ўзбекистон Республикаси Президентининг маслаҳатчиси, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Хайридин Султонов, филология фанлари доктори, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Хуршид Дўстмуҳаммад, Иброҳим Ғафуровнинг қизи Зулайхо Алимова, ижодкорлар, олимлар, профессор-ўқитувчилар ҳамда талабалар иштирок этди.

МУТАФАККИР МЕРОСИГА ЭҲТИРОМ

Иброҳим Ғафуров номидаги ижод ва таржима мактаби Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ташаббуси билан ташкил этилган. Мактабнинг асосий мақсади – адибнинг бой ижодий меросини кенг тарғиб қилиш, унинг ўзбек адабиёти, адабий танқид ва таржимачилик ривожига қўшган улкан ҳиссасини ёш авлодга етказиш, шунингдек, ижод ва таржима соҳасидаги илғор аъёнларни давом эттиришдан иборат. Мактабнинг айнан ушбу олий ўқув юртида ташкил этилиши бежиз эмас. Зеро, олим ва мутаржим Иброҳим Ғафуров 2006–2012 йилларда шу даргоҳнинг Таржима назарияси ва амалиёти кафедрасида фаолият юритган. Устознинг университетдаги педагогик фаолияти таржимачилик таълими учун муҳим илмий-усlubий манбалар яратилиши билан ҳам аҳамиятлидир. Жумладан, 2008 йилда олимнинг “Таржимонлик мутахассислигига кириш” номли дарслиги нашр этилди. Шунингдек, у Омон Мўминов ва Носир Қамбаров билан ҳамкорликда 2012 йилда “Таржима назарияси” ўқув қўлланмасини яратди.

Бу борада хурматли олимларимиз, тилшунос, таржимон ва мутахассисларнинг ҳамкорлиги зарур. Атама-ларни танлашда маъно аниқлиги, уларнинг тушунарли ва халқаро илмий мулоқот билан боглиқ бўлишига эътибор қаратишимиз керак. Луғатларимиз ҳам тилнинг жонли тараққиёти ва янги билимларни изчил акс эттириб бориши лозим.

Яна бир долзарб вазифа – ўзбек тилидан бугунги рақамли муҳитда ҳам тўлақонли фойдаланиш имкониятларини кенгайтиришимиз зарур. Бунинг учун сифатли матнлар ва нутқ намуналарини жамлаш, электрон луғатлар, таржима ва тахрир воситаларини ривожлантириш алоҳида аҳамиятга эга.

Нутқни матнга, матнни овозга айлантирадиган технологиялар таълимда, меҳнат жараёнида ва кундалик ҳаётда одамларга қулайлик яратиши керак. Бундай ресурсларни тайёрлашда муаллифлик ҳуқуқи ва шахсий маълумотлар ҳимоясига оид қоидаларга амал қилиниши лозим.

Биз барпо этаётган инклюзив жамият талабларидан келиб чиққан ҳолда, улардан ногиронлиги бўлган инсонлар ҳам фойдалана олишига алоҳида эътибор қаратишимиз зарур.

Сунъий интеллект воситаларининг давлат тилидаги сифати уларнинг инсонга қанчалик аниқ ва фойдали ёрдам бераётгани билан баҳоланади.

Ёзув ва имло масалаларида ҳам асосий мезон одамларнинг ўқиши, ёзиши ва ахборотдан фойдаланиши учун қулайлик бўлиши керак. Бу борадаги ечимлар илмий асос, жамоатчилик билан мулоқот ва амалий тайёргарликка таяниши лозим. Таълим, нашриётлар ва рақамли тизимларнинг ўзаро мувофиқлиги, турли авлодларнинг эҳтиёжлари пухта ҳисобга олиниши зарур.

Фурсатдан фойдаланиб, ўз тилимиз равнақи йўлида фидокорона меҳнат қилаётган олим ва тадқиқотчиларга, муаллим ва таржимонларга, адиб ва журналистларга, ноширлар ва ахборот технологиялари мутахассисларига самимий миннатдорлик билдираман. Ўзбек тилини меҳр билан ўрганаётган юртдошларимиз ва хорижлик дўстларимизга ҳам алоҳида ташаккур айтаман.

Она тилимизни севиб, ардоқлаб, унинг шуҳратини оширишга, дунё билан мулоқотини кенгайтиришга ҳар биримиз муносиб ҳисса қўшайлик!

Сиз, азиз ватандошларимиз яна бир бор табриклаб, сизларга сихат-саломатлик, хонадонларингизга тинчлик ва фаровонлик, ютуқ ва омадлар тилайман.

Ўзбек тили байрами барчамизга муборак бўлсин!

Шавкат МИРЗИЁЕВ,
Ўзбекистон Республикаси
Президенти

ЎЗИМИЗНИНГ ЎЗ ҒОЯМИЗ

Бошланиши 1-саҳифада.

Муҳим минералларни қазиб олиш ва қайта ишлаш, энергетика, транспорт, сунъий интеллект ва рақамли технологиялар ҳамкорлигининг устувор йўналишларидан. Ўзбекистон учун эса муҳим шарт – фақат хомашёни экспорт қилмасдан, уни мамлакат ичида қайта ишлаш ва қўшилган қиймат яратишдир. Инвесторларга тайёр инфратузилма ва лойиҳалар таклиф этиш кўзланган натижага ёрдам бериши мумкин, лекин бу жараён шаффоф қоидалар ва маҳаллий бизнеснинг иштироки билан таъминланиши зарур.

Самарқандда ўтказилган музокара-лар классик “win-win” (ҳар икки томон манфаати) тамойили асосида қурилди. Давлатимиз раҳбари томонидан таклиф этилган 2035 йилгача бўлган ҳамкорлик дастури АҚШдаги сиёсий маъмуриятлар алмашса ҳам, иқтисодий ва технологик алоқалар тўхтаб қолмаслигини қафолатлайди. Тошкентда Вебстер, Америка технологиялар университети ва Колорадо кончилиқ мактаби марказларининг очилиши миллий кадрлар салоҳиятини жаҳон стандартлари даражасига кўтарди.

Ўзбекистоннинг ташқи сиёсий фалсафаси мувозанатли, кўп векторли ва прагматик дипломатияга таянади. Марко Рубионинг Самарқандга ташрифи ва эришилган битимлар ана шу мувозанатнинг ёрқин намунасидир.

Самарқанд яна бир бор Марказий Осиёнинг дипломатик маркази эканини намойиш этди. Ўзбекистон “С5+1” форматидан нафақат ўз манфаатларини, балки бутун минтақанинг транзит, энергетика ва экологик бирлигини илгари сурмоқда. Бу ён қўшниларнинг ҳам глобал жараёнларда овози эшитилишига хизмат қилади. Транскаспий йўналишини ривожлантириш ва уни АҚШ томонидан қўллаб-қувватланаётган лойиҳалар билан туташтириш минтақанинг денгизга чиқиш имкониятларини кенгайтиради ва геосиёсий қарамликни кескин қамайтиради.

ДАВЛАТ ТИЛИ: ЎЗЛИКНИ АСРАШ ВА ТАРАҚҚИЙ ВОСИТАСИ

Президент Шавкат Мирзиёевнинг 21 октябрь – Ўзбек тили байрами куни муносабати билан халқимизга йўлланган табриги ана тилимизни қадрлаш, унинг имкониятларини кенгайтириш ва замонавий ҳаётдаги ўрнини мустаҳкамлашга қаратилган муҳим дастури-амал бўлди. Табрикнинг асосий ғояси шундаки, тил фақат мулоқот воситаси эмас. У халқнинг хотираси, маънавияти ва тажрибасини ўзида мужассам этади. Инсон она тили орқали ўзлигини англайди, оиласи ва Ватанига бўлган меҳрини ифода этади. Шу маънода, ўзбек тилининг тараққиёти миллий ўзлиқни асраш билан бирга, мамлакатнинг замонавий ривожланишига ҳам хизмат қилади.

Табрикда замонавий илмий манбалар, сифатли таржималар ва соҳавий адабиётларга эҳтиёж ҳам қайд этилган. Тиббиёт, муҳандислик, иқтисодиёт ва бошқа йўналишларда ўзбек тилидаги ишончли билим манбаларини қўлайтириш тилнинг илм-фан тили сифатида ривожланиши учун муҳимдир.

Бу жараён тилшунослар, таржимонлар, олимлар ва соҳа мутахассисларининг ҳамкорлигини талаб қилади.

Табрикда ўзбек тилининг рақамли муҳитдаги имкониятларини кенгайтиришга алоҳида урғу берилгани замон талабига мосдир. Электрон луғатлар,

сифатли таржима ва тахрир воситалари, нутқни матнга ва матнни овозга айлантирувчи дастурлар таълим, меҳнат ва кундалик ҳаётда одамларга қулайлик яратиши мумкин. Сунъий интеллект воситаларининг ўзбек тилидаги сифати ҳам муҳим масала. Бунинг учун сифатли матн ва нутқ намуналари базасини шакллантириш, ўзбек тилида ишлайдиган рақамли маҳсулотларни ривожлантириш зарур. Бунда шахсий маълумотлар ва муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилиш қоидаларига ҳам қатъий риоя этилиши керак.

ҚАШҚАДЭР: “КАСБЛИ ИНСОН ҲЕЧ ҚАЧОН КАМ БЎЛМАЙДИ”

Президентимизнинг Қашқадерё вилоятига ташрифи худудни ривожлантиришга қаратилган лойиҳаларни кўздан кечириш билангина чекланмади. Ташриф давомида саноат ва қишлоқ ҳўжалигини чўқур қайта ишлаш, “яшил” энергетикани ривожлантириш ва ёшларни замонавий касбларга тайёрлаш каби ўзаро боглиқ вазифаларга эътибор қаратилди.

Қашқадерё илгор касбий маҳорат техникуми ва “Касблар шаҳарчаси” билан танишув ҳам ташрифининг иқтисодий мазмунини тўлдирди. Янги корхоналар ишга тушиши малакали мутахассисларга талабни оширади. Шунинг учун таълим дастурларини иш берувчилар эҳтиёжига мослаштириш, дуал таълимни ривожлантириш ва ёшларга амалий кўникма бериш муҳим.

“Касблар шаҳарчаси”нинг яна бир муҳим жиҳати – болаларни касбга эрта йўналтиришдир. Мактаб ўқувчилари ахборот технологиялари, робототехника ва яшил энергетикадан тортиб агрономия, ошпазлик ва сантехникагача бўлган соҳаларни сынаб кўриб, ўз қизиқиши ва қобилиятини аниқлаш имконига эга бўлади. Бу касб танлашни тасодифий қарор эмас, пухта ўйланган танловга айлантиришга ёрдам беради. Йил якунига қадар 500 нафар ёшни немиш тилига ўқитиб, Германияда ҳақ тўланадиган амалиётга юбориш режаси ҳам таълим ва халқаро тажрибани уйғунлаштириш намунасидир. Аммо бу имкониятнинг самараси ёшларнинг малакаси, тил билими ва орттирган тажрибасини кейинчалик ўз худудида қўллаб олиши билан ўлчанади.

БОЛАЛАР ФАРОВОНЛИГИ: АСОСИЙ МЕЗОН

Самарқандда ўтган болалар фаровонлиги бўйича бутунжаҳон саммити ҳафта воқеаларининг инсон манфаатларини бирлаштирган муҳим қисмидир. Президент Шавкат Мирзиёевнинг болалар фаровонлигига бағишланган халқаро саммит иштирокчиларига муносабатда муҳим ғоя илгари сурилди. Боланинг қадри келажақда қандай касб эгаси бўлиши ёки қанча даромад келтириши билан эмас, унинг бугунги эҳтиёжлари ва ҳуқуқлари билан белгиланади. Ҳар бир бола меҳр, хавфсизлик, таълим ва тиббий ёрдамга ҳақли. Муносабатда келтирилган натижалар – оналар ўлими ва болалар ўсишдан ортда қолишининг икки баробар қамайиши, мактабгача таълим қамровининг 27,7 фоиздан 78 фоизга

ошиши, олий таълим қамровининг 9 фоиздан 45 фоизга кўтарилиши – ислохотлар кўламини кўрсатади. Инклюзив мактаблар сонининг беш баробарга ошгани ва ногиронлиги бўлган болаларнинг 85 фоиздан ортиги таълимга жалб қилингани ҳам эътиборга молик. Бироқ бу рақамларнинг энг муҳим мезони – улар ҳар бир бола ва оиланинг ҳаётида қандай ўзгариш яратаётганидир.

Муносабатнинг муҳим жиҳатларидан бири – болани оила муҳитида тарбиялашга устувор аҳамият берилганидир. “Бир болага етти маҳалла ота-она” деган халқона ҳикмат болага бефарқ бўлмаслик ва оилани ёлғиз қолдирмасликни англатади. Бу аъёна боланинг шахсий дахлсизлигини ҳурмат қиладиган давлат қафолатлари, малакали ижтимоий хизматлар ва ота-оналарни қўллаб-қувватлаш тизими билан мустаҳкамланиши керак.

Президент илгари сурган “ЎЗ” ғояси ҳам шу мазмун билан уйғун: ўз қадрини англаш, ўзининг қадрини ҳурмат қилиш ва келажақ учун масъулият олиш.

Бола ўз тили ва маданий илди-ларини англаган ҳолда, бошқа халқларга ҳурмат билан қараб ўлғайиши лозим. Бунинг учун унга савол бериш, мустақил фикрлаш, ижод қилиш ва билим олиш имконияти яратилиши керак – миллий, тили, эътиқоди, салома-тлиги ёки оиласининг даромадидан қатъи назар.

Яна бир устувор вазифа – болалар учун хавфсиз рақамли муҳит яратиш. Кибербуллинг, эксплуатация ва шахсий маълумотларни суиистеъмол қилиш хавфларига қарши курашиш билан бирга, болаларнинг билим олиш ва хавфсиз мулоқот қилиш имкониятларини ҳам кенгайтириш зарур. Бу ишда болалар, ота-оналар ва педагоглар учун рақамли саводхонликка оид амалий ёрдам муҳим ўрин тутди.

Болаларнинг ўзларига тегишли қарорларда иштирокини таъминлаш таклифи ҳам алоҳида аҳамиятга эга. Улар учун яратилаётган хизматлар ҳақида болаларнинг фикрини эшитиш, уларнинг тажрибасини ҳисобга олиш лозим. Бундай иштирок ёшга мос, ихтиёрий ва хавфсиз ташкил этилиши шарт. Самарқанд платформаси шу йўналишларда тажриба алмашиш, қўшма лойиҳалар тайёрлаш ва натижаларни муҳокама қилиш учун амалий майдон бўлиши мумкин. Бунинг учун декларациядаги умумий ниятларни масъуллар, ресурслар, муддатлар ва ўлчанадиган натижалар белгиланган режаларга айлантириш зарур.

Утаётган ҳафта ташқи сиёсий шериклик, миллий тил, худудий иқтисодиёт ва болалар фаровонлиги бир-бирдан ажралган мавзулар эмаслигини кўрсатди. Иқтисодий ҳамкорлиқнинг самараси маҳаллий иш ўринлари ва кадрлар тайёрлашда, тил сиёсатининг самараси таълим ва хизматлардан фойдаланишда, болаларга инвестициянинг натижаси эса уларнинг хавфсизлиги ва имкониятларида намоеён бўлади. Эндимиқда асосий вазифа – эълон қилинган келишувларни амалий лойиҳаларга, инвестицияларни барқарор ишлаб чиқаришга, таълим ташаббусларини маҳаллий маҳоратга, болалар фаровонлиги ҳақидаги мақсадларни эса ҳар бир оила сезадиган ўзгаришларга айлантиришдир. Асосий мезон ҳам шу.

Иқбол МИРЗО

Аббос ШОЙИМОВ

ЭҲТИРОМ АМАЛДА КЎРИНСИН

Бошланиши 1-саҳифада.

Яқинда эса давлат тилининг имкониятларини рақамли дунёда кенгайтиришга хизмат қиладиган яна бир муҳим қадам ташланди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси раҳбари Саида Мирзиёеванинг Google вице-президенти Каран Бхатия билан Ўзбекистонда “YouTube” орқали миллий ижодкорларнинг даромад олиши (монетизация) имкониятларини муҳокама қилгани ҳақидаги хабар жамоатчиликда катта умид уйғотди. Бу ташаббус замирида ижодкорлар меҳнатига кенг йўл очиш, миллий маҳсулотларни дунё бозорига олиб чиқиш ҳамда ўзбек тилининг виртуал оламдаги улушини оширишдек эзгу мақсад мужассам.

Бугун тил тақдири фақат китоб жавони ёки синфхона девори билан чегараланиб қолмаяпти, у қўлимиздаги телефон экранида ҳам ҳал бўлмоқда: интернетда қайси тилда қидирмиз, қайси тилда жавоб оламиз ва қайси тилда иш топамиз? Эртага фарзандларимиз ўзлари ўзлаштирган замонавий билимларни қайси тилда баён этади? Шу маънода, давлат тили келажагига оид саволнинг салмоқли қисми бугун мана шу кичик экранларга қўчиб улгурди.

Ҳар йили 21 октябрь яқинлашганда, она тилимиз ҳақида чиройли, баландпарвоз гаплар кўп айтилади. Албатта, айтилиши керак, чунки давлат тили мақомига осонликча эришилмаган. Бу тарихий хотирага эҳтиромимиз чексиз. Бироқ байрам минбарида улуғланган тилимиз эртаси куниеъ бирор-бир идоранинг электрон дарвозасида ёки рақамли дастурида кўринмай қолаётгани чатоқ. Тантаналарда она тилимизнинг бойлигини мактаб, иш жойимизга қайтгач эса, унда битта равон хат ёза олмасак, эҳтиромимиз қуруқ сўздан нарига ўтмай қолади. Унутмаслик керакики, тилнинг асл қадри унинг шаънига айтилган мақтовлар билан эмас, ўша тилнинг қанчалик кенг мулоқот доираси борлиги билан ўлчанadi.

Ўйлаб кўринг: бугун идора аризаси, шартнома, йўриқнома ва рақамли хизматлар аҳолига ҳақиқатан соф ўзбек тилида етиб бораётими? Бу саволни ўртага ташлаш эришилган ютуқлар қадрини асло камайтирмайди, аксинча, уларнинг реал ҳаётдаги ижроси юзасидан масъулиятимизни оширади, мудраётган идрокимизни равшанлаштиради. Келинг, телефон экранига яна бир диққат қаратайлик. Айтайлик, Ўзбекистондаги бирор давлат ёки хусусий ташкилотнинг сайтини оқдингиз. Фойдаланувчи сифатида ҳали ўз хоҳишингизни билдирмаган бўлсангиз-да, саҳифа сизни негадир бошқа тилда кутиб олади. Ўзбекча вариантини топиш учун эса экран бурчагидаги кичик тугмачани қидиришга мажбур бўласиз. Топган тақдирингизда ҳам, баъзан таржима қилинмаган бўлимларга ёки эскириб кетган хабарларга дуч келасиз. Мана шу ҳолатнинг ўзи эътибор қаратилиши ва тузатилиши зарур бўлган муаммодир. Албатта, бу камчилик барча сайтларга тааллуқли эмас. Лекин лоақал битта давлат идорасининг сайтида учраса ҳам, уни ислоҳ қилиш лозим.

Аслида, миллий сайтга биринчи бор кирган ҳар бир ватандошимиз қаршисида, энг авва-

ло, тўлақонли ўзбекча саҳифа очилиши лозим. Бошқа тилни афзал кўрган фойдаланувчиларнинг танлови ва хоҳиши ҳам сақланган ҳолда, албатта. Чунки давлат тилининг юксак мақоми рақамли дастурларнинг энг майда созуламаларида ҳам сезилиб туриши керак. Бунда сайт буюртмачиси, уни қабул қилиб

олган ташкилот раҳбари, ахборот хизмати ва техник ижрочиларнинг ҳар бири ўз вазифасига чуқур масъулият билан ёндашса, иш сифати ортади. Шу боис, тил бўйича маслаҳатчилар фақатгина байрам тадбирларини ташкил этиш билан чекланмай, рақамли контент устида ишлашга ҳам йўналтирилиши лозим.

Яна бир муҳим жиҳат. Бугун сунъий интеллектта савол берсак, у бизга ўзбек тилида жавоб қайтармоқда. Аммо бундан “рақамли оламда ўзбек тили мукаммал шаклланди”, деган тезкор хулосани чиқариб бўлмайди. Чунки электрон қурилманинг тайёр ёзма матн тақдим этиши бошқа, жонли ўзбекча овозни тўғри таниши ва фарқлаши мутлақо бошқа масала. Инсон нутқини матнга хатосиз айлантириш, маттни табиий овоз билан ўқиб бериш, тасвирларга тўғри субтитр жойлаштириш ёки дастурларнинг интерфейсини ўзбекчалаштириш – буларнинг ҳар бири катта илмий ва техник меҳнат талаб қиладиган алоҳида йўналишлардир.

Тўғри, Gemini хизматининг тиллар рўйхатида ўзбек тили пайдо бўлди, Telegram учун ҳам ўзбекча таржима мавжуд. Аммо асл муаммо мана шу имкониятларнинг сифатида, тўлиқлиги ва бошқа кўлаб йирик халқаро платформаларга ҳам етиб боришидадир. Айни пайтда Google AdSense тизими ўзбек тилини веб-сайтларнинг асосий контент тили сифатида ҳали ҳам тан олмаган. Бу борада жаҳоннинг йирик технология компаниялари билан кечи-кишларсиз, жиддий ва тизимли музокаралар олиб бориш эҳтиёжи бор. Бироқ бундай мулоқотларда умумий норозилик ёки ҳиссиётлардан кўра, аниқ, илмий ва техник асосланган талаблар билан чиқиш кўпроқ самара беради.

Қайси платформада қайси хизматимиз етишмаяпти? Ўзбекча сўзни қайси дастур нотўғри эшитяпти? Қайси тизим кирилл алифбосини ўқиб, лотинда адашяпти? Аввало, мана шундай муаммоларнинг аниқ рўйхатини тузиб олиш зарур. Рақамли технологиялар вазирлиги мутахассислари, тилшунос олимлар,

дастурчилар ва университетлар жамоаси ҳамкорликда бундай компанияларга тайёр ечим ва лойиҳаларни тақдим эта олиши лозим. Биз уларга матнлар базасини, муаллиф розилиги билан ёзилган овозли маълумотларни, текширилган атамалар ва синов саволларини беришимиз, тилимизнинг техник имкониятларини ўз кучимиз билан кенгайтиришимиз шарт. Ана шундагина она тилимиз нафақат рақамлашади, балки дунёнинг энг тараққий этган ва маданиятли тиллари қаторида ўз ўрнини мустаҳкамлайди.

Тилимизнинг рақамли келажагини қуришда қонунийлик, муаллифлик ҳуқуқи, шахсий маълумотлар дахлсизлиги ва болалар хавфсизлиги ҳамиша бош мезон бўлиб қолиши зарур. Бунинг учун очиқ ва қонуний фойдаланишга расман рухсат берилган сифатли ўзбекча манбаларни тизимли равишда кўпайтириб бориш лозим. Қолаверса, яратилаётган янги дастур ва тизимларнинг натижасини фақат пойтахтдаги бир гуруҳ мутахассислар эмас, балки юртимизнинг турли ҳудудларида яшаётган оддий фойдаланувчилар ҳам ўз қундалик ҳаётида сынаб кўриши, мақсадга мувофиқ, Тўғри, адабий тилимиз умумий рақамли мулоқотни таъминлайди, аммо нутқни таниш технологияларида жонли шевалар ҳам четда қолиб кетмаслиги керак. Зеро, ўз она тилида, маҳаллий шевасида гапирган ватандошимизнинг оддийгина саволини тушулмаган дастурни халққа “тайёр рақамли хизмат” сифатида тақдим этиш мумкин эмас.

Аслида, тилни асраш – уни ҳаётнинг мана шундай янги, замонавий соҳаларига фаол олиб киришни аंगлатади. Агар бола интернетда техника ёки технология ҳақидаги саволига ўзбек тилида пухта жавоб тополмаса, табиийки, ахборотни бошқа тилда излайди. Бундан, албатта, чет тилини ёмон кўриш керак, деган хулоса чиқмайди. Чет тилини билиш – инсон учун фазилат. Аммо рақамли оламда ўзбекча билим ва контент етишмаслиги туфайли она тилимиз фақат уй-рўзгор даражасида қолиб кетса, энг катта маънавий бойлигимизни йўқотамиз. Кейинчалик энг янги илмий тушунчаларни ўзбекча тушунтириш янада қийинлашиб бораверади. Рақамли дунёдаги бу бўшлиқни бугун тўлдирмасак, эртага унинг баҳоси бизга жуда қимматга туриши тайин.

Айнан мана шу нуктада, Ўзбекистон Президенти Администрацияси раҳбари Саида Мирзиёева томонидан кўтарилган халқаро платформалар билан ҳамкорлик масаласининг

иккинчи катта маъноси очилади. Интернет маконида ўзбекча контентни кўпайтириш учун миллий ижодкорларни фақат фидойиликка қақришнинг ўзи етарли эмас. Интернетда биз кўрадиган биттагина кичик видеоролик ортида сценарий муаллифи, режиссёр, оператор, муҳаррир, овоз устаси, монтажчи ва бир талай ижодкорларнинг катта меҳнати ётади. Уларнинг ҳаммаси доимий равишда бепул ишламайди-ку.

Қачонки, муаллиф ўз интеллектуал меҳнатидан қонуний ва муносиб даромад топса, унда янги, янада сифатли маҳсулотлар яратиш иштиёқи ва имконияти кенгайди. Демак, тилнинг виртуал оламдаги мавқеи унга яратилган иқтисодий шароитларга ҳам бевосита боғлиқ.

Болалар учун мўлжалланган билим, бадий адабиёт, тарих, илм-фан ҳамда ҳуқуқий ва тиббий саводхонликни оширишга хизмат қиладиган ижобий маҳсулотлар учун очиқ грантлар ва танловлар тизимини йўлга қўйиш ҳам давлат тили ривожи учун жуда муҳим. Бунда матнларни таҳрирлаш, таржима қилиш ва субтитр тайёрлаш каби техник харажатларни молиявий қўлаб-қувватлаш чораларини кўриш имкони ҳам яратилади.

Энди ҳаёлан вақтли матбуот таҳририятига кириб кўрайлик. Газетанинг янги сони тайёр, дейлик. Саҳифаларда кечаги меҳнат, бугунги долзарб саволлар ва эртанги кун ҳақида теран мулоҳазалар акс этган. Босмахонада қоғозга тушган мана шу қўтлуғ сўз эндиликда интернет кенгликларида ҳам ўз ўқувчисини топиши замонавий ахборот маконининг талабидир. Агар газета чиққан куни унинг расмий сайтида ўша сон янгиланмаса, виртуал дунёда шунчаки бир кўнлик сон эмас, балки бутун бир мулоқот тизими бой берилади. Янгилик ва таҳлилни кутиб турган замонавий ўқувчи бошқа тезкор манбаларга ўтиб кетади.

Ваҳоланки, бунинг учун, аввало, ўқувчи кирадиган рақамли эшикларни очиб қўйиш лозим. Бундай ҳолатларнинг олдини олиш мақсадида газетанинг ҳар бир янги сони босиб чиқарилган заҳоти унинг мукаммал электрон нусхаси ҳам интернетга жойланиши фойдалироқ бўлади.

Таҳририятлар фақат фидойилик билан яшай олмайди. Бу борада электрон обуна, рақамли кутубхоналар орқали жамоавий фойдаланиш тизими, очиқ мақолалар ва пулли архив хизматларини ўзаро уйғунлаштириш мумкин. Миллий кутубхона билан ҳамкорликни йўлга қўйиб, нашрларнинг электрон сонларини узок муддат хавфсиз сақлаш тизимини яратишга жиддий эътибор қаратиш лозим.

Энди географик харитага кенгроқ назар таштайлик. Амурдерёнинг нариги қирғоғида, қолаверса, узок ва яқин атрофда ҳам ўзбек тилида сўзлашадиган миллионлаб эл мавжуд. Хўш, қўшни Афғонистондаги ёки бошқа хорижий давлатлардаги ўзбек ўқувчиларига бизнинг газета, журнал, бадий китоблар ва замонавий дарсликаримиз қандай етиб боради? Масалан, Афғонистонда араб ёзувига асосланган ўзбекча имлода матн ўқийдиган улкан бир аудитория бор. Умуман, бундай рақамли ва имловий тўсиқлар дунёнинг турли ҳудудларида ва қўшни давлатларда яшаётган кўлаб тилдошларимизга жуда таниш. Шу боис, маърифий материалларни қўшни халқлар ва хориждаги ватандошлар ўқийдиган ўша тарихий ёзувда (масалан, араб имлосида) ҳам сифатли тақдим этиш тилимизнинг софлигини ва таъсир доирасини сақлашда муҳим аҳамиятга эга. Шу билан бирга, матнларнинг аудио шаклини ҳам яратиб, тинглаб ўрганувчилар учун жуда қулай имконият яратиш мумкин.

Давлатимиз раҳбари нуфузли халқаро минбарларда она тилимизга кўрсатган юксак эҳтирอมни биз ҳам ўзи иш жойимизда, кундалик фаолиятимизда давом эттиришимиз ҳам қарз, ҳам фарз. Она тилимизга садоқатимиз баландпарвоз гапларда эмас, амалий ишларимизда кўринсин.

Абдулҳамид МУХТОРОВ

ОЛАМ ОЛИМИ

Жон Ричард ХИКС

умумий иқтисодий мувозанат ва фаровонлик назариясини ривожлантирган нобелчи

Жаҳон иқтисодий тафаккури тарихида муҳим ўрин эгаллаган буюк олимлардан бири **Жон Ричард Хикс**дир. Унинг илмий тадқиқотлари иқтисодий мувозанат, истеъмолчилар танлови, иш ҳақи, капитал ва иқтисодий ўсиш назарияларининг ривожланишига катта ҳисса қўшди.

ФАОЛИЯТ

Жон Ричард Хикс 1904 йил 8 апрелда Буюк Британиянинг Уорик шаҳрида туғилган. У Оксфорд университетининг Баллиол коллежида таҳсил олган. Кейинчалик Лондон иқтисодиёт ва сиёсат фанлари мактаби, Кембриж, Манчестер ҳамда Оксфорд университетларида илмий-педагогик фаолият олиб борган. Хикс иқтисодий назарияни чуқур таҳлил қилиш, математик усулларни қўллаш ва бозорлар ўртасидаги ўзаро боғлиқлиқни тушунтиришга алоҳида эътибор қаратган олим саналади. Унинг илмий қарашлари микроиқтисодиёт ва макроиқтисодиёт ривожига сезиларли таъсир кўрсатган.

ҲИССА

Олимнинг энг муҳим илмий ютуқларидан бири умумий иқтисодий мувозанат назариясини ривожлантиргани билан боғлиқ. У турли бозорлар, истеъмолчилар ва ишлаб чиқарувчилар фаолияти ўртасидаги боғлиқлиқни таҳлил қилиб, иқтисодий тизимнинг ишлаш механизмларини тушунтиришга ҳисса қўшди. Унинг 1939 йилда нашр этилган “Қиймат ва капитал” (“Value and Capital”) асари иқтисодий назариянинг муҳим манбаларидан бири ҳисобланади. Асарда истеъмолчилар танлови, бозор мувозанати ва иқтисодий муносабатлар назарий жиҳатдан ёритилган.

Хикснинг яна бир муҳим хизмати – товарлар ва пул бозорларидаги мувозанатни таҳлил қилиш, фойз ставкаси ҳамда миллий даромад ўртасидаги боғлиқлиқни тушунтиришда муҳим аҳамиятга эга бўлган IS-LM моделидир. Олим иш ҳақи, бандлик, капитал жамғарилиши ва иқтисодий ўсиш масалаларини ҳам тадқиқ этган. Унинг “Иш ҳақи назарияси” (1932), “Капитал ва иқтисодий ўсиш” (1965) ҳамда “Иқтисодий тарих назарияси” (1969) каби асарлари иқтисодий фан тараққиётига салмоқли ҳисса қўшган.

ЭЪТИРОФ

1972 йилда Жон Ричард Хикс америкалик иқтисодчи Кеннет Эрроу билан биргаликда иқтисодиёт бўйича Нобель мукофотига сазовор бўлди. Мукофот уларнинг умумий иқтисодий мувозанат ва фаровонлик назариясини ривожлантиришдаги кашшофлик ҳиссаси учун берилди.

Хикснинг илмий ишлари бугунги кунда ҳам олий таълим муассасаларида ўрганилади. Унинг назарий ёндашувлари иқтисодий жараёнларни таҳлил қилиш, бозор механизмларини тушуниш ва иқтисодий сиёсатни баҳолашда муҳим аҳамият касб этади.

Олим 1989 йил 20 майда вафот этган. Унинг илмий мероси замонавий иқтисодий тафаккур ривожига ўз аҳамиятини сақлаб келмоқда.

Жасмина ИСРОИЛ тайёрлади.

ОНА ТИЛИМ

Минг йилларки булбул каломи Ўзгармайди, яхлит ҳамиша. Аммо шўрлик тўтининг холи Ўзгаларга таклид ҳамиша.

Она тилим, сен борсан шаксиз, Булбул куйин шеърга соламан. Сен йўқолган кунинг шубҳасиз Мен ҳам тўти бўлиб қоламан.

Абдулла ОРИПОВ

БЕЛЛАШУВ

СЎЗ ЛАТОФАТИГА МАФТУН

Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ шоири **Эркин Воҳидов** таваллудининг 90 йиллиги ҳамда Ўзбек тили байрами кунини муносабати билан 21-22 октябрь кунлари Бўстонлик туманидаги Green Hills Resort масканида “Э ВОҲ–2026” республика олимпиадасининг тақдирлаш маросими бўлиб ўтди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Давлат тилини янада ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори ижроси доирасида Халқаро Нордик университети ва “UzReport” ахборот агентлиги томонидан Таълим ва илм-фан вазирлиги, Фан

олимпиадалари маркази ҳамда Болалар омбулсдсмани ҳамкорлигида амалга оширилаётган мазкур беллашувда 16 мингга яқин ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчилари иштирок этиб, улардан 72 нафари якуний босқичда беллашди. Финал босқичида иштирокчилар иншо ёзиш ва тест топшириқларини бажариш орқали ўз билимларини намоён этдилар. Ўн нафар ҳакамдан иборат ҳайъат уларнинг назарий тайёргарлиги, мустақил фикрлаши, ёзма нутқи ва адабий саводхонлигини баҳолади.

Олимпиаданинг буюк шоир Эркин Воҳидов номи билан аталиши бежиз эмас. Шоир меросини таълим жараёни билан боғлаш – ёш авлодни адабиётга ошно

этиш, уларда она тилига муҳаббат ва миллий қадриятларга хурматни кучайтириш демакдир.

Тақдирлаш маросимида давлат ва жамоат ташкилотлари вакиллари, таълим соҳаси мутасаддилари, таниқли шоир ва адиблар, дипломатик корпус, халқаро ташкилотлар вакиллари, педагоглар, ёшлар ҳамда оммавий ахборот воситалари ходимлари қатнашди. Фестивалнинг бадий-маърифий дастури, шеърхонлик ва адабий учрашувлар она тилимизнинг халқ тарихий хотираси, руҳий дунёси ва миллий ўзлигини сақловчи бебаҳо бойлик эканини яна бир бор намоён этди.

Ифтихор ХОНХЎЖАЕВ

ТАҲЛИЛ ВА ТАКЛИФ

УЙҒУНЛИК

Бугунги дунёни компьютер ва интернет-сиз тасаввур қилиш қийин. Инсон маълумотни телефондан олади, компьютерда матн ёзади, электрон пуғатдан фойдаланади, сунъий интеллект билан мулоқот қилади. Бугун ўзбек тили илм-фан тили бўлиши, замонавий соҳалардаги мураккаб тушунчаларни ифодалай олиши, рақамли муҳитда ишлаши, сунъий интеллект имкониятларидан фойдаланиши зарурлиги тўғрисида Давлатимиз раҳбарининг таклиф ва топшириқлари бевосита лотин ёзувиغا асосланган алифбосизга муайян ўзгаришлар киритишни тақозо этаётган эди. Бу бўйича кенг қамровли изланишлар олиб борилди. Жамоатчиликнинг фикр ва таклифлари атрофлича ўрганилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти 21 октябрь куни лотин ёзувиغا асосланган ўзбек алифбосини такомиллаштиришга қаратилган қонунни имзолади. Унда амалдаги 26 та ҳарф ва 3 та ҳарф бирикмаси ўрнига 28 та ҳарф ва битта тутук белгисидан иборат алифбони назарда тутуви ўзгаришлар кўзда тутилган. Таклифга мувофиқ, алифбоддаги тўртта ҳарф, яъни, О' о' ҳарфи Ö ö, G' g' ҳарфи Ğ ğ, Sh sh бирикмаси Ş ş, Ch ch бирикмаси эса Ç ç шаклида ифодалангани бўлди.

Ҳарфларнинг шакли ва қўлланиш тартиби маттни қандай тершишимиз, сақлашимиз, қидиришимиз, тахрирлашимиз ва бошқа тилларга мослаштиришимизга таъсир кўрсатади. Бу, айниқса, электрон ҳужжатлар, рақамли кутубхоналар, илмий маълумотлар базалари, пуғатлар ва тил корпуслари билан ишлашда муҳим аҳамият касб этади.

Такомиллаштирилган алифбо тилимизнинг товуш хусусиятларини ёзувда аниқроқ ифода-лаш, бир товушнинг турли белгилар орқали ёзилиши билан боғлиқ чалкашликлари камайтириш ва матнларни рақамли муҳитда қайта иш-лашни осонлаштириш имконини беради. Бундай ёндашув ўзбек тилининг замонавий технологиялар билан уйғун ривожланишига хизмат қилади. Энг муҳими, алифбо ислохоти тилимизнинг бой имкониятларини янги авлод воситалари орқали янада кенг намоён этишга йўл очади.

Янги тахрирдаги алифбога ўтиш даврида амалдаги алифбо асосида расмийлаштирилган ҳужжатлар, миллий валюта ва қимматли қўғозларнинг муомалада бўлишига тўққонлиқ қилин-майди. Айрим рамзий белгилар, пешлавлар ва кўрсаткичлардан ҳам улар яроқсиз ҳолга келгун-га қадар ёки белгиланган муддатгача фойда-ланиш мумкин бўлади. Бу ёндашув ислохотнинг оғриқсиз, босқичма-босқич, фуқаролар ва таш-килотлар манфаатларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилишига хизмат қилади.

Алифбо ислохотининг натижаси, аввало, унинг таълим ва кундалик ҳаётга қай даража-да изчил кириб бориши билан белгиланади. Мактабга таълимдан бошлаб мактаб, олий таълим, илмий тадқиқот ва нашриётгача бўлган жараёнларда ёзув меъёрларининг уйғунлиги саводхонлиқни мустаҳкамлашга хизмат қилади. Ўқув адабиётлари, пуғатлар, методик қўлланма-лар ва электрон таълим ресурслари янги меъ-ёрлар асосида босқичма-босқич янгилангани сари ўқувчилар ва талабалар учун ҳам ягона ёзув муҳити шаклланади.

Илм-фан соҳасида ҳам алифбо ва имло ма-саласи катта аҳамиятга эга. Илмий мақолалар, диссертациялар, библиографик маълумотлар, электрон каталоглар ва халқаро маълумотлар базаларида муаллифлар, асарлар ва атама-ларнинг бир хил ёзилиши ахборотни топиш ва ундан фойдаланиш имкониятини оширади. Ай-ниқса, ўзбек тилидаги илмий меросни халқаро илмий маконга олиб чиқишда ёзувнинг барқа-рорлиги муҳим ўрин тутати.

САМИМИЯТ

УСТОЗЛАРИМДАН МИННАТДОРМАН

Мен ёшлигимда ўзбек тилини яхши билмас эдим. Дадам ва аям ўзбек тилини ўрганишлар, одам ўз она тилини билиши ке-рак, дердилар. Лекин биз ўқи-ган 1970 йилларда мактаб, олий ўқув юртиларида ўзбек тилига эҳтиёж йўқ эди. Мен Тошкент политехника институтини рус тили ўқитувчиси бўлиб ишлар-дим.

“Давлат тили ҳақида”ги Қонун қабул қилинган йилларда рус гуру-ҳида ўқийдиган талабаларга ўзбек тилидан дарс бера бошладим. Ўша йилларда ўзбек тилининг грамма-тикасини астойдил ўрганишга ки-ришдим. Бир тил грамматикасини яхши билган одамга бошқа тилининг грамматикасини ўзлаштириш қийин эмас. 1991 йилда олийгоҳимиз рек-тори Оқил Салимов эди. У кишининг қабулига кириб, мени рус тили ка-федрасидан ўзбек тили ва адабиё-ти кафедрасига ўтказишни илтимос

қилдим. Ўша йилларда кафедран-и танлики адабиётшунос олим, фи-лология фанлари доктори, профессор Ботирхон Акрам бошқарарди. Мен шу кишини чин устозим деб била-ман. Чунки ҳар куни домла менга ўзбек адабиёти намоёндалари, Али-шер Навоий, Заҳриддин Муҳаммад Бобур каби мумтоз шоирларимиз, уларнинг асарлари ҳақида жуда кўп маълумотлар берарди. Шунингдек, у кишининг устози Ҳамид Сулаймон ва бошқа замонавий шоирлар ижоди ҳақида ҳам кўп қизиқарли билимлар-га эга бўлдим. Устозимдан умрбод миннатдорман. Устозимдан кейин ўзбек тили ва адабиёти кафедраси-ни бошқардим, ўзбек тили ва ада-биёти бўйича доцент илмий унвони-ни олишга муяссар бўлдим.

Яна бир устозим Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, фал-сафа фанлари доктори, профессор Қўчқор Хоназаров бўлган. Домла-нинг раҳбарлигида номзодлик дис-сертациямни рус тилида ҳимоя

қилган бўлсам, орадан 14 йил ўтиб, докторлик диссертациямни ўзбек тилида ёзиб, ҳимоя қилдим. Домла ўзбек ва рус тилларини мукаммал билар, инглиз тилини ҳам касбдош-ларига ўргатар эди. Бир неча бор чет элдаги конференцияларда инглиз

РАҚАМЛИ МАКОНДА ТИЛНИНГ ҲАҚИҚИЙ БАҲОСИ

Бугун давлат хизматларининг тобора кўпроқ қисми экранга кўчмоқда. Фуқаро ариза топши-ради, банк иловасидан фойдаланади, тиббий маълумот олади, фарзандининг таълим нати-жасини текширади. Ана шу жараёнда ўзбекча интерфейс мавжуд, лекин етарли эмас. Агар тугма номлари таржима қилинган-у, кўрсатма тушунарсиз, хабар хато ёзилса, қидирув тизими

МИЛЛИЙ КОРПУС – ТИЛ КЕЛАЖАГИ

Ўзбек тилининг рақамли келажаги учун энг зарур пойдевор илмий мезонлар асосида тузил-ган, доимий янгиланадиган миллий тил корпуси ҳисобланади. Корпус оддий электрон кутубхо-на эмас. У матннинг манбаси, даври, услуби, мавзуси ва грамматик хусусиятлари ҳақида тартибланган маълумотни ҳам ўз ичига олади. Шундагина тилнинг реал қўлланиши, сўзинг

ўзбекча сўровни англамаса, бундай хизматни тўлақонли ўзбекча деб бўлмайди.

Шунинг учун ҳам бугунги кунда ўзбек тили-ни рақамлаштириш, сунъий интеллект тилига айлантириш давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишлари қаторига қўшилди. Шу боис ай-рим мулоҳазаларим билан ўртоқлашмоқчиман. Ўзбек тилини сунъий интеллект тилига айлан-тириш ҳақида гап кетар экан, биринчи навбат-да, давлат буюртмаси асосида яратиладиган ахборот тизимлари учун “ўзбек тилида ишлаш сифати” алоҳида қабул мезони бўлиши керак. Бу мезон фойдаланувчи интерфейси, қидирув, хатolik хабарлари, ёрдам бўлими, мобил мос-лашув ва имконияти чекланган шахслар учун қулайлиқни қамраб олиши зарур. Янги тизим-ларни бошиданоқ кўп тилли архитектурада ло-йиҳалаш, мавжудларини эса техник аудитдан кейин босқичма-босқич мослаштириш талаб этилади. Барча хусусий IT маҳсулотларини бир зумда мажбурий ўзбекчалаштириш эса харажат, ижро ва сифат нуқтаи назаридан алоҳида баҳо-ланиши керак.

Рақамли тилнинг энг муҳим хусусияти маши-на учун ҳам тушунарли бўлишидадир. Бугун дас-тур сўзининг қўшимчасини ажрата олмаса, шахс номини нотўғри таниса ёки турли имлодаги бир тушунчани бир-бирига боғлай олмаса, буни фа-қат техник камчиликка йўйиб бўлмайди. Бу кам-чилик ҳужжат излаш, ҳуқуқий ахборотга кириш, хизматдан фойдаланиш ва илмий маълумотни топиш имкониятига бевосита таъсир қилади. Шу маънода тил технологияси энди филологиянинг тор соҳаси эмас, давлатнинг рақамли инфра-структураси диққат-эътиборида бўлмоғи лозим.

вариантлари, русча ва инглизча муқобиллари, манбаси, тасдиқланган санаси ва олдинги таҳ-рири кўрсатилиши керак. Бу реестр дарслик муаллифи, давлат хизматчиси, таржимон ва дастурчи учун бирдек ишлаши зарур. Атама ўз-гарса, унинг қачон ва нима сабабдан ўзгаргани ҳам очик кўриниши лозим.

ИЛМИЙ МАҚОЛА ҚАЙСИ ТИЛДА ЁЗИЛСА, ФАН ҲАМ ЎША ТИЛДА ЯШАЙДИ

Ўзбек тилининг илм-фан тили сифатидаги истиқболли алоҳида эътиборни талаб қилади. Халқаро илмий мулоқотда инглиз тили етакчи. Лекин бундан ўзбек тилида илмий фикр юри-тишининг аҳамияти камайди, деган хулоса чиқ-майди. Аксинча, мамлакатда яратилган билим жамиятга ўз тилида етиб бормаса, илм-фан бил-лан кундалик ҳаёт ўртасида масофа узаяди.

Бу масалада бир нотўғри тасаввурни туза-тиш зарур: ўзбекча маттни Scopus ёки Web of Science рад этади, дейиш адолатдан эмас. Бу платформалар асосан журналларни муайян си-фат ва тахририй мезонлар бўйича баҳолайди; алоҳида журналларнинг тил сиёсати фарқ қила-ди. Шунинг учун муаммонинг ечимли “халқаро ба-залар ўзбекчани қабул қилмайди” деган даъвода эмас, ўзбек тилида сифатли, халқаро талабга мос илмий нашрлар экотизимини яратишдадир. DOAJ, Scopus ва Web of Science бир хил тизим эмас, Google Scholar эса бошқа турдаги қидирув ва индекслаш хизматидир; уларни ягона рўйхат сифатида талқин қилмаслик лозим.

Миллий илмий журналлар учун мақсадли дастур ишлаб чиқилса, унда мустақил тақриз, нашр этикаси, библиографик стандартлар, DOI, халқаро тахрир ҳайъати, очик метамаълумотлар ва барқарор электрон архив асосий ўринни эгал-лаши керак. Фақат индексга кириш учун муаммо маблаг тўлашда эмас, журналнинг илмий сифа-тини ошириш устувор бўлсин. Индекслаш – си-фатнинг сабаби эмас, унинг айрим кўрсаткичла-ридан биридир.

Амалий ечимлардан бири – икки қатламли илмий нашр модели: мақоланинг тўлиқ матни ўзбек тилида, кенгайтирилган аннотацияси, ка-лит сўзлари ва библиографик маълумотларни инглиз тилида берилади. Зарур ҳолларда, тўлиқ инглизча таржима ҳам эълон қилиниши мумкин. Бунда халқаро қўринувчанлик ва миллий илмий мулоқот ўртасида кўприк қурилади. PhD тадқи-қотчилари учун академик ёзув, илмий далиллаш ва тадқиқот этикаси бўйича курслар эса рас-миятчилик учун эмас, реал ёзма иш ва эксперт баҳоси билан яқунланиши лозим.

ЎЗБЕК ТИЛИ ВА ЖАҲОН

Ўзбек тилининг халқаро мавқеини ошириш унинг ўрганишга қулай методика ва таълим ре-сурсларининг мавжудлиги ҳамда замонавий коммуникация воситаларидаги иштироки билан ҳам боғлиқ. Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети томонидан амалга оширилаётган “Ўзбек мак-таби” ва UzAcademy лойиҳалари ўзбек тилини хорижий тил сифатида ўрганиш имкониятлари-ни кенгайтириш, таълим материалларини замо-навий форматларда тақдим этиш ва тилимизга қизиқувчилар учун қулай ўқув муҳитини яратиш-га хизмат қилмоқда. Хусусан, “Ўзбек мактаби” томонидан ўзбек тилини хорижий тил сифатида ўқитишнинг CEFR талаблари асосидаги миллий таълим экотизими яратилди. A1, A2 ва B1 дара-жалари учун ўқув дастурлари ҳамда “Хорижлик-лар учун ўзбек тили” дарсликлари тайёрланди.

Нозлия НОРМУРОДОВА,
Алишер Навоий номидаги
Тошкент давлат ўзбек тили ва
адабиёти университети проректори,
профессор

Мазкур методика университет ҳузуридаги “Ўзбек мактаби”, хориждаги ўзбек тили ва ма-данияти марказларида апробациядан ўтказил-ди. Унинг имкониятлари Оксфорд университе-тининг Ўзбекшунослик дастури талабалари ва тадқиқотчилари, Ка’ Фоскари университетининг туркий тиллар йўналиши тадқиқотчилари томо-нидан ҳам синовдан ўтказилди.

Uzacademy миллий рақамли таълим плат-формаси ўзбек тилини хорижий тил сифатида ўқитиш билан бирга, Ўзбекистон тарихи, мада-нияти ва адабиётини кенг тарғиб қилишга хизмат қилувчи ягона рақамли таълим муҳити сифати-да шакллантирилди. Унда A1–B1 даражалари учун тинглаб тушуниш, ўқиш, ёзиш ва гапириш кўникмаларини комплекс ривожлантиришга қа-ратилган рақамли курслар ишлаб чиқилди.

Чет эл фуқаролари учун ўзбек тилини билиш даражасини аниқлаш ва малака сертифика-ти бериш тизими жорий этилган. Ҳозир A1, A2 ва B1 даражалари бўйича малака сертифика-ти учун имтиҳонлар ўтказилмоқда. 2027 йил 1 мартдан бошлаб B2, C1 ва C2 даражалари бў-йича сертификат бериш тизимини жорий этиш режалаштирилган.

Юртимизда ягона оила бўлиб яшаётган 130 дан зиёд миллат вакилларига ўз она тили ва қадриятларини сақлаш ҳамда ривожлантириш учун қанчалик шароитлар яратиб қўйилган бўл-са, ўзбек тилини ўрганишлари учун ҳам қулай шароитлар яратилган. Жумладан, Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 3 мартдаги қарорига асосан Алишер Навоий номидаги ўзбек тили ва адабиёти университети ҳузурида Давлат тили-да иш юритиш асосларини ўқитиш ва малака ошириш маркази ташкил этилди. Президент қарори билан ушбу марка зиммасига респуб-ликада доимий истиқомат қилувчи, бошқа тил-ларда сўзлашувчи аҳоли учун бепул ўқитиш курсларини ташкил этиш масъулияти юклатил-ди, шунингдек, мамлакатимиздаги олий таълим ташкилотларида таҳсил олаётган ўзбек тилини ўрганиш истагида бўлган чет эллик талабалар, Ўзбекистон олий таълим муассасаларига ўқиш-га кирган ва кириш истагида бўлган хорижлик фуқаролар учун пулли таълим хизматлари йўл-га қўйилди.

Тил ҳақида қай даражада сўзлашимиз эмас, шу тилга дунёнинг илғор технологияларни татбиқ этиш ва уни халқимиз ҳамда дунё халқ-лари учун жозибадор амалий тилга айлантири-шимиз ўзбек тилимизнинг эртанги тараққиётга мустаҳкам замин бўлади. Шунинг учун ҳам она тилимизнинг тарихий қадрини эътироф этиш билангина чекланиб қолмай, унинг келажақдаги имкониятларини – бола таълим оладиган, олим тадқиқот ёзадиган, муҳандис лойиҳа яратади-ган, фуқаро давлат билан мулоқот қиладиган ва хорижлик дўстларимиз ўзбек тилини севадиган тил сифатида қўлланишини кенгайтиришимиз керак. Давлат тилининг қуч-қудратли ана шу им-кониятларни юзага чиқаришида ҳам намоён бў-лади.

Гулнора МАНСУРОВА,
фалсафа фанлари доктори,
профессор,
Ўзбекистон
Ёзувчилар уюшмаси аъзоси

сингари шеърларини севиб таржима қилганман. Бундан ташқари, Акбар Мирзанинг “Сўнгги нидо” романи, Тўлқин Хайитнинг “Аннанинг оқ со-чи-чи” қиссаси ва Тоҳир Маликнинг “Арафа” киносценарийсини рус ти-лига таржима қилдим. Ўйлайманки, бу ижодий ишларим ўзбек адиба-рининг аjoyиб асарларини бошқа миллат вакилларига таништиришга хизмат қилади.

ва француз тилларида маъруза ҳам қилганди. Собик совет давридаги файласуфлар ичида фақат Қўчқор Хоназаровнинг исми Британия эн-циклопедиясида қайд этилган. Усто-зим Иккинчи Жаҳон уруши қатнаш-чиси эди. У киши 97 ёшда оламдан ўтди. Биз, шогирдлар аjoyиб инсон, олижаноб устозимиздан ҳаётда дои-мо илмга интилишни, барча қийин-чиликларга бардошли бўлишни, Ватанимизга, халқимизга хизмат қилишни ва она тилимизни севишни ўргандик.

Иш жараёнида ўзбек тилида кўп-лаб мақолалар, тезислар, ўқув қўл-ланмалар ёздим. Шу билан бирга, шеърятга қизиқиб анча шеърлар ёзганман. Отам оламдан ўтганида юрагимдан шундай шеър қуйилиб келган:

Эсимдадир, ҳар кун эрталаб
Боғ-роғларни отам кезарди,
”Онажоним”, дея эркалаб,
Пешонамдан аста ўпарди...

Бошланиши 1-саҳифада.

Бугунги тилга ўғирсак: олти ёшда мактабга келган бола ўн тўққиз ёшда билимли, диёнатли, Ватанини, динини ва миллатини севадиган, ростғўй ва адолатли, инсонга хос барча фазилатларни ўзида жамлаган шахс бўлиб етишади. Бу жумлада портретнинг ҳамма унсурлари бор: таълим қачон бошланади, қачон тугайди ва натижада қандай инсон етишади.

Жадидлар “ўқинглар”, деб ундаш билан чекланмаган. Улар мактаб қандай инсонни тарбиялаши кераклигини аниқ тасаввур қилган, ҳатто бунинг харажати ҳам ҳисоблаб чиққан. Бугун мамлакатимизда “ўзбек мактаби битирувчисининг портрети” ишлаб чиқилаётган экан, бунинг чизгиларини бир кўриб чиқиш фойдадан холи эмас.

АСОСИЙ БЕШ ЧИЗГИ

Мустақил фикрлай олиш. Фитрат ота-оналар ва муаллимларга маслаҳат беради: болаларни муҳокама қилишга ўргатинг, яхши нимаю, нима ёмон эканини далил билан бунинг харажати ҳам ҳисоблаб чиққан. Бугун мамлакатимизда “ўзбек мактаби битирувчисининг портрети” ишлаб чиқилаётган экан, бунинг чизгиларини бир кўриб чиқиш фойдадан холи эмас.

Тил билиш. Маҳмудхўжа Бехбудий 1913 йилда “Ойина” журналининг биринчи сониди “Икки эмас, тўрт тил лозим” мақоласини эълон

қилди. Унинг фикрича, туркистонликларга туркий, форсий, арабий ва рус тиллари керак. Сабаби амалий: бу замонда тижорат ҳам, саноат ҳам, давлат иши ҳам “илмсиз бўлмайду”. 1915 йилда эса дунё илмидан хабардор бўлиш учун рус, немис, француз, инглиз, италян, араб ёки япон тилларидан бирини билиш кераклигини ёзди. Бехбудий учун тил мақсаднинг ўзи эмас, дунё билимига очиладиган эшик эди.

олган беш тийинлик пахтамузни кетуруб, ўзимизга йиғирма беш тийинга сотурублар”. Яъни хомашё бизники, фойда эса бошқаники. Бехбудий буни бир жумлага сиздирган: “*меҳнатни биз қилурубиз, фойдани улар кўрур*”. Бу нима дегани? Жадидлар учун касб фақат кун кўриш воситаси эмас, миллат мустақиллигининг масаласи эди. Ўз шифокори, муҳандиси ва ҳуқуқшуноси бўлмаган халқ бошқаларга

аъзо” қилиб етиштириш эканини айтади. Авлоний буни “олиҳиммат” деб атайди – дин ва миллатга фойдали ишни мол ва жон билан қилиш. Унинг фикрича, “ҳар иш ҳиммат соясида юзага чиқар”. Авлоний жамиятни бир-бирига боғланган занжирга ўхшатади, ҳамма бир-бирига муҳтож. Шунинг учун ҳар ким ўз вазифасини ҳалол адо этиши лозим.

Бугунги тилда бу фаол ҳаётий

сун, таҳқир, масҳара, ҳатто тақфир қилмак ила қаршу олурмиз”. Яъни, биз уларни қадрлаш ўрнига устидан кулдик, ҳатто кофирга чиқардик.

Бугун вазият бошқача: ислохотни давлатнинг ўзи бошлаб бермоқда, жадидлар номи мукофот ва стипендияларга берилмоқда. Лекин жадидлар яна бир сабоқ қолдирган: мактабни фақат фармон билан ўзгартириб бўлмайди. Мунаввар қори

Нодир ЮСУПОВ, педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори

БИТИРУВЧИ ПОРТРЕТИ

Президентимиз бу даъватни “ғоят долзарб” деб атаган. Бугун натижа ҳам бор: 30 сентябрдаги учрашув ҳақидаги хабарга кўра, мактаб давридаёқ хорижий тил ва фанлардан сертификат олган ўқувчилар сони 100 минг нафарга етган. Давлатимиз раҳбари битирувчиларга камид битта хорижий тил ва битта замонавий касбни эгаллашни тавсия қилган.

Касб эгаси бўлиш, ўз кучига таяниш. Бехбудий ўз давридаги муаммони жуда аниқ мисоллар билан кўрсатади: “*Бошимиз оғирса дўқтурға борамиз, аммо дардимизни айтмоққа тил йўқ. Ўзимиздан дўқтур йўқ. Уй қурмоқчи бўлсак, муҳандис керак, “аммо биз ҳануз “муҳандис” исмини билмаймиз*”. Яна бир мисол: 30 йил олдин Самарқанддаги бир маҳаллада 300 нафар алочабоф ишлаган, энди 30 таси ҳам қолмаган. Сабабини ҳам айтади: Европа янги асбоб билан яхшироқ мато чиқаради, бизда эса дастгоҳни янгилайдиган техник ҳам, муҳандис ҳам йўқ.

Абдулла Авлоний шу фикрни иқтисодий мисол билан тушунтиради: европаликлар “*ўзимиздан*

қарам бўлиб қолади.

Авлоний ҳар қандай ҳалол меҳнатни ҳурмат қилишга чақиради. “Бу кўмурилик, бу темирчилик, манга муносиб иш эмас”, деб бекор юришни у “зўр айб” деб атайди. “Тамаш” бобиди эса боқимандаликни қаттиқ қоралайди: бировнинг қўлига қараб яшашга ўрганган одамдан ҳам, унинг болаларидан ҳам яхшилиқ кутиб бўлмайди. Унинг талаби содда: ҳар ким “ўз кучимиз ила” яшаши, “бошқаларга муҳтож бўлмай” рўзгор тебратиши керак. Бугун Президент ҳам шуну айтмоқда: меҳнат бозори энди “ҳужжат”ни эмас, амалий билим, малака ва натижани сўраяпти.

Ўрганганини амалда қўллай олиш. Авлоний дарс билан тарбиянинг фарқини бир жумлада айтади: “дарс олувчи – билувчи, тарбия олувчи – амал қилувчи”. Масалан, кўчага ахлат ташлаш ёмон эканини ҳар бир ўқувчи билади, бу – дарс. Ахлатни ташламаслик эса – тарбия. Шунинг учун Авлоний муаллимдан айтганига, аввало, ўзи амал қилишни талаб қилади.

Фитрат иродани тарбиялашга алоҳида эътибор беради: бола ҳар ишни ота-онанинг зўри билан қилса, “иродаси заиф ва нуқсонли бўлади”. Яъни болага, кичик бўлса ҳам, ўзи танлаш ва танловига жавоб олиш имконини бериш керак. Бугун ҳам шу йўл танланган: 28 сентябрдаги тақдирот ҳақидаги хабарга кўра, янги ёндашувда ўқувчи ҳар синф якунида нимани “билиши ва бажара олиши” аниқ белгиланади.

5. Жамиятга бефарқ бўлмаслик. Портретнинг ўзаги шу. Фитрат ахлоқ тарбиясининг мақсади инсонни “жамиятга фойдаси тегадиган

позиция дейилади: инсоннинг ҳар бир ҳаракати катта натижаларга олиб келади, бу ҳаракат Ватан манфаатлари билан уйғун бўлиши керак, жамият ривожига бефарқ қараб бўлмайди, интилиш эса, албатта, натижа беради. Дарвоқе, Ҳамза Ҳакимзода Ниезий жадид мактаблари учун ёзган “Енгил адабиёт” тўпламида буни болаларга шундай етказган:

“*Бизам миллатга кўп хизмат этамиз, Узок ўтмай тараққийга этамиз*”.

ЖАДИДЛАР НИМАГА УЛГУРМАДИ?

Жадидларнинг ғоялари тайёр эди, лекин уларга давлат таянчи етишмади. Авлонийнинг Мирободдаги мактабини жоҳил кишилар “кофир бўлдинг”, деб ёпиб қўйган. Бехбудий 1914 йилда янги усул мактабиди ёки рус тилида ўқиш кишини кофир қилмаслигини “Ойина” журналида алоҳида тушунтиришга мажбур бўлган. Подшоҳ маъмурияти янги мактабларни қаттиқ назорат остига олди. Кейинроқ эса жадидларнинг ўзлари қатағон қурбонига айланди. 1922 йилда Туркистон ва Бухородан Германияга ўқишга юборилган етмишга яқин ёшлар ҳақида Президентимиз шундай деган: улар қатағон қилинмаганида, “бутун жамиятни ўзгартирарди”.

Авлоний бу аччиқ ҳақиқатни ўз вақтида ёзиб қолдирган. Миллатлар ўзига хизмат қилган кишиларни қадрлаш, уларга ҳайкал қўйиш, улар ҳақида ёзиш орқали тараққий этади, дейди у. “Афсус, бизлар тақдир қилмак бир тарафда тур-

Абдурашидхонов ва унинг сафдошлари 1923 йилда ёшларни “халқни маорифга ва маорифни халққа яқинлаштириш учун” қўлидан келган ҳар бир чорага киришишга чақирган. Яъни, мактаб ота-она, маҳалла ва тадбиркор билан бирга ишлагандагина, кутилган натижага эришиш мумкин.

АЙРИМ ТАКЛИФЛАР

Жадид боболаримизнинг бой меросидан келиб чиқиб, битирувчи портрети устида ишлаётган мутахассислар ва янги вазирлик эътиборига айрим таклифларимизни ҳавола этмоқчимиз.

1. Портретни уч устунга кўриш. Авлоний ва Фитрат айтган уч устун – соғлом тан, мустақил фикр, ахлоқ ва амал – портретнинг асоси бўлсин. Уларга Бехбудий айтган “замона одами”нинг белгилари – тил ва касб қўшилсин. Ҳар бир белги учун ўқувчи 4-, 9- ва 11-синф якунида нимани билиши ва нима қила олиши ёзиб қўйилсин.

2. “Туркий гулистон”дан амалий машғулот. Авлонийнинг “Саъй ва ғайрат”, “Интизом”, “Виждон”, “Олиҳиммат”, “Атолат” (дангасалик) ва “Тамаш” (таъмагирлик) болалари содда тилда, ҳар бири битта амалий топшириқ билан берилсин. Масалан, “Интизом” бобидан кейин ўқувчи бир ҳафта давомида ўз кун тартибини тузиб, унга амал қилади.

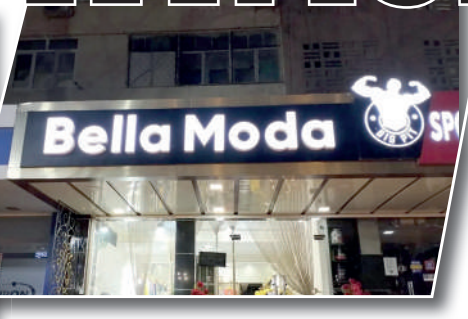
3. Очиқ имтиҳон. Жадид мактабларида имтиҳонлар жамоатчилик олдида ўтказилган. Бугун ҳам битирувчи ўз лойиҳасини ота-оналар, маҳалла ва иш берувчилар олдида ҳимоя қилсин. Шунда портретдаги сифатлар қоғозда эмас, амалда кўринади.

“Ўзбек тили камбағал эмас, балки ўзбек тилини камбағал дегувчиларнинг ўзи камбағал. Улар ўз нодонликларини ўзбек тилига тўнкамасинлар. Абдулла ҚОДИРИЙ”

БИРЛАШАК – ВАТАНМИЗ!

ОҒЗИБИРЧИЛИК ВОСИТАСИ

Бугун она тилимиз тўғрисида кўп-кўп шеърлар битилмоқда, мақолалар ёзилмоқда, ижтимоий тармоқлар, оммавий ахборот воситалари орқали фикрлар баён этилмоқда. Бу овозларда МИЛЛИЙ БИРЛИКНИ, ОҒЗИБИРЧИЛИКНИ ҳис қиласиз. Миллат учун қунончақликни кўрасиз. Бу қандай яхши!

Мен тил ҳақда сўз битаётганда, онам ҳақида, отам ҳақида, Ватан ҳақида ёзаётгандай бўламан. Хўш, миллий тил нима ўзи? Бу жаҳон саҳнида миллатнинг яшамоғи унга қай даражада боғлиқ?

Келинг, мутахассислар томонидан ўрганилган айрим рақамларга қараб кўрайлик. Айтишларича, дунёда тўққиз мингга яқин тил мавжуд бўлган экан. Бу тафаккур доирасида ўрганилган. Эҳтимол, илгари ундан ҳам кўп бўлгандир. Бугунги манбаларнинг айримлари ҳозир олти мингга яқин тил борлигини, айримлари 5600 атрофида эканини қайд этмоқда. Бу қайдларнинг турлича эканига ҳам сабаб бор: бугун бир ойда иккита тил муомаладан чиқиб кетмоқда.

Умуман олганда, тиллар нега йўқолади? Бунинг бир неча сабаблари бор. Биринчиси – мустамлакалик. Бир босқинчи давлат иккинчисини мавҳ этгач, миллий ёзув, атама, миллий анъаналар кабиларни йўқ

қилиб, турли усуллар билан унга ўз тилини сингдиришга интилади. Тарихда бундай ҳолатлар, афсуски, кўп-кўп содир бўлган. Иккинчиси, экологик миграция туфайли бир халқнинг бошқа худудга кўчиб ўтиб, аста-секин борган жой тилида сўзлаша бориши оқибатида ўз тилини унутиши. Учинчиси, маълум бир тилда сўзлашувчи халқнинг завоф топиши, қирилиб кетиши. Тили бор-у, ёзуви бўлмаган халқларнинг тили ҳам йўқолишга маҳкум бўлиши мумкин. Масалан, мутахассислар бугун турли тилда сўзлашадиган Африка халқларининг саксон фоизи ўз ёзувиغا эга эмаслигини қайд этади. Тил сақланиб қолиши учун унда камида миллион одам сўзлашиши керак, дея эътироф этилади ва мана шундай тиллар бугун олти мингнинг орасида икки юз элликтани ташкил этар экан. Шу икки юз эллик орасида бизнинг тилимиз ҳам бор! Олти минг ичидан фақат икки юзига давлат тили мақоми берилган.

Таниқли ёзувчимиз Ўткир Ҳошимовнинг қайд этишича, олимлар буюк ёзувчи ва шоирлар сўз бойлигини сарҳисоб қилганида, Пушкин 21 минг 197 та бетакор сўз қўлагани, Шекспирда бу рақам 20 мингга яқинлашгани маълум бўлган. Навоий қўлаган сўзлар 26 мингга экан. Бу тилда ҳар қандай воқеликни мукаммал ифода этиш, ҳар қандай бадий асарни сайқаллаш мумкин.

Гоҳида ҳайрон қоламан, мана шундай бой тилимиздан сўз тополмай, айрим миллатдошларимиз фикрларини ифода этишда бошқа тилдаги сўзларни қўллайдилар. Узоққа бормай, ёзувчимиз Ҳабиб Сиддиқнинг ўзбек тилини билган ҳолда, энди ўзбекча урф-одатларни ҳам мукаммал ўрганиш учун Америкадан келган “Америкалик қўшнлар” ҳақидаги ҳажвиясига юзланайлик, негаки, у айнан ҳаётимиздан олинган:

“– *Биз одатда ҳуе анови перекресткадан банянинг олдиғача айтамыз.*

Қўшним (америкалик) ҳеч нарса тушунмади.

– *Ҳаммомнинг денг, – эслатди хотиним. Дарров гапимни ўнглади.*

– *Чорраҳадан ҳаммомгача.*

Шундагина гапимни англаган маллавойнинг юз-кўзида табассум зоҳир бўлди.

– *Участкавойням айтиб қўйинг, – деди.*

– *Кимвой? – ҳайрон бўлиб сўради у (америкалик қўшни).* Яна тилимни тишладим.

– *Ҳа, анови нозиримизни айтаман-да.*

Бунақа ҳоллар тез-тез такрорланган бўлиб қолди. Ўз юртида соф ўзбек тилини ихлос билан ўрганган қўшнларимизга четдан кириб қолган сўзлар гуручдан чиққан тошдек гашга тегадди. Сал ўйлаброк гаплашмасак, бўлмайдиганга ўхшайди. Ҳар гап гапимни англатишга қийналганда, хижолатдан тер босади...

ўйнамоқ – играть в футбол) маъносини ҳам билдиради. Рекламада эса чолғу чалаётган йигитга “яна шунча чалаясанми” дейиш ўрнига... Тўғри, чолғуни ўйнаш ҳам мумкин, фақат ёш боланинг қўлига тушиб қолса. Аммо бу ерда таржимага, мени маъзур тутсинлар, мутлақо саводсизларча ёндашилган.

Э-ҳе, бунақа мисолларни айтаверсанг, кўп. Умуман олганда, биз қаерда ўзбекча, қаерда хорижий тилда ёзиш ёки гапириш лозимлигини яхши билиб олишимиз керак. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 21 октябрдаги Фармонида асосан Давлат тилини ривожлантириш департаменти ташкил қилинди. Менимча, Департамент амалга оширадиган вазифалар талайгина. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекснинг 42-моддасида тил, шунингдек, фуқароларнинг тарбия ва таълим беришда тилни эркин танлашдан иборат ҳуқуқларини бузиш, тилдан фойдаланишда тўққинлик қилиш ва чеклаш, давлат тилини, шунингдек, Ўзбекистон Республикасида яшовчи бошқа миллатлар ва эллатларнинг тилларини менсимаслик энг кам иш ҳақининг бир бараваридан икки бараваригача жарима солишга сабаб бўлади, дейилган. Мана шу “менсимаслик” деганда қандай ҳолатлар назарда тутилишини аниқлаштириш керак.

Аслида, она тилига нисбатан эътиборсизлик, ҳурматсизлик – миллий ғурур етишмаслигининг белгиси. Миллий ғурури йўқ миллатнинг келажаги ҳам бўлмайди. Миллий ғурури йўқ миллатда миллий бирлик бўлмайди. Бизни бугунги ёруғ кунларгача етаклаб келган, ўтмишимизни, қадриятларимиз, урф-одатларимиз, анъаналаримиз, аждодларимиз меросларини асрлар силсиласидан олиб ўтган, онамиз овозида қулоғимизга аллалар қўйган она тилимизни, онажон тилимизни қадрлаш ҳар биримизнинг зиммамиздаги шарафли вазифадир.

Шахло АХРОРОВА,
Ижтимоий-маънавий тадқиқотлар
институтини бош илмий
ходими

ИФТИХОР

Жаҳон эстетик тафаккурининг буюк намояндаси ҳазрат Алишер Навоий ҳаёти ва ижодининг асосий концепцияси, биринчидан, дунёнинг энг бой тилларидан ҳисобланган туркий тилнинг қадри нечоғлиқ юксак эканини назарий ва амалий жиҳатдан исботлаш, иккинчидан, туркий миллатнинг шаъни ва шарафини муносиб даражада ҳимоя қилиш бўлгани аён.

Аслида, VII-VIII асрларда ажодларимиз томонидан туркий-рун ёзувида Ўрхун-Энасой тошбитикларининг, XI асрда “Девону луғатит-турк” сингари тил қомуси ва “Қутадғу билиг” достонининг, XII асрда эса “Ҳибат ул-ҳақойиқ”дек нодир бадиий дурдонасининг яратилиши натижасида туркий тилнинг луғат бойлиги ва ифода имкониятлари нечоғлиқ кенг экани намоён этилган эди. Бироқ кейинги асрларда тилимизнинг адабий тил сифатидаги нуфузи нисбатан пасая борди. Туркий миллатнинг буюк мутафаккирлари ҳам машҳур асарларини арабий ёки форсий тилда ёзди. Натижада ҳазрат Навоий бадиий ижод майдонида кирган XV аср иккинчи ярмида туркий тил нафис адабиёт тили бўла олмаслиги, бу тилда “Хамса” сингари улуғ асарларни ёзиш имкони йўқлиги ҳақида баралла сўзлана бошлади.

Табиийки, бундай вазиятга чинакам миллатпарвар ижодкор бефарқ қарай олмайди. Алишер Навоий бундай номақбул ҳолатга дастлаб Саййид Ҳасан Ардашерга маснавий йўлида ёзган шеърий мактубида қатъий муносабат билдирди. Ушбу мактубнинг алоҳида диққат қаратиш зарур бўлган муҳим жиҳатларидан бири, ушбу маснавий навқирон Алишер 24 ёшга кирган кезлари ёзилган. Жумладан, маснавийда буюк шоир ёзади:

**Мен ул менки, то турк бедодидур,
Бу тил бирла то назм бунёидур.
Фалак кўрмади мен киби нодире,
Низомий киби назм аро қодире.**

“Бедод” сўзи луғатда “жабр, зулм, адолатсизлик” маъноларини англатади. Демак, юқоридаги байтда Навоий ўзи ҳақда ёзиб, туркий миллатнинг жабр кўрган, зулмга учраган, адолатсизлик эйтирбларини тортиган бир фарзанди эканига ургу бермоқда. “Мен ул менки” деган таъкид замирида жабр кўриш даражаси бошқалардан кўра унда юз чандон оғирроқ бўлганини англатади. Буюк шоир туркий тилда қачондан бери назм ижод қилинаётган бўлса, фалак Низомий даражасида назмга қодир бўлган мендек нодир сиймони кўрмаган, дея фаҳри битган. Ҳолбуки, ушбу шеърий мактуб ёзилган даврда “Хамса” ҳали яратилмаган, “Ҳазойин ул-маоний” куллийетида тартиб берилмаган, “Лисон ут-тайр”, “Муҳокамат ул-луғатайн”, “Маҳбуб ул-қулуб” ва ҳоказо машҳур асарлар дунё юзини кўрмаган, эндигина “Илк девон” кўчирилиб, мухлислар қўлига етиб борган эди. Юқоридаги фаҳрия шундан дарак берадики, ўша кезларидеҳ ҳазрат Навоий ўз қаламининг кучини, туркий сўзнинг қудратини чуқур ҳис қилган ва кенг миқёсда эътироф қозонган.

Ўша кезлари Навоийни қийнаган энг оғир дард тилининг камситилаётгани, миллат эстетик тафаккури асоси бўлган миллий адабиётнинг буюк мутафаккир идеали даражасида юксакликка кўтарила олмаётгани эди. Бунинг учун муайян шароит етилмоғи, назм бешасининг шери

майдонга келмоғи тақозо этиларди.

**Етар Тенгридин онча қувват манга
Ки, бўлмас битирига фурсат манга.**

Буюк шоир ўзига ана шундай қувват ато этилганини теран ҳис этган. Бу қувватни Тангридан етган, деб ҳисоблаши унинг эътиқоди туз, комил мусулмон бўлганидан далолат беради. Бу қувватнинг миқёси шу даражадаки, илоҳий завқ билан қуйилиб келган сўз жаҳоҳирларини битиб улғура олмайди, ҳатто бунга фурсат ҳам топиш маҳол.

Ҳазрат Навоий шеърий мактуб учун арузнинг мутақориб баҳрини – мутақориб мусаммани маҳзуф вазини танлаган. Маълумки, Шарқ шеъриятининг нодир намуналари ҳисобланган Абулқосим Фирдавсийнинг машҳур “Шоҳнома”си, Юсуф Хос Ҳожибнинг “Қутадғу билиг”и, жангнома руҳидаги асарлар ана шу вазнда битилган. Буюк мутафаккир ота ва пир макомида кўрган Саййид Ҳасан Ардашерга аталган назмий мактубни арузнинг бошқа сокин, лирик талқинга мос баҳрида эмас, жангнома руҳидаги асарларга монанд мутақорибда ёзди.

Улуғ миллатпарвар кейинчалик “Муҳокамат ул-луғатайн”да битилган мана бу фикрларида буни таъсирли ифодалаган: “Бу эҳтимолга худ йўл берса бўлмаским, турк улусининг хуштабълари мажмуи сорт тили била назм айтқайлар ва билкулл турк тили била айтмағайлар, балки кўпи айта олмағайлар ва айтсалар ҳам сорт турк тили била назм айтқандек фасих турклар қошида ўқув ва ўтқара олмағайлар ва ўқусалар, ҳар лафзларига юз айб топиғлар ва ҳар таркибларига юз эътироз ворид бўлғай”.

“Турк улусининг хуштабълари” ақсар ўз она тилларида эмас, форсий тилда асарлар ёзар, туркий тилда фасоҳат ва балоғат билан сўз айтишни мумкин бўлмаган ҳол сифатида қарар эди. Навоийни ана шу ҳол чуқур эйтирбга солган. Шунинг учун ҳам у назмий мактубда форсий шеъриятнинг буюк намояндаси, “Шоҳнома” асари билан маълум ва машҳур бўлган Абулқосим Фирдавсий номини тилга олиб, ижод мусобақасида уни мағлуб эта олишини замондошлари онги ва қалбига қақмоқдек таъсир қиладиган сўзлар билан талқин этади. Бу ўринда Навоий ижодий мунозаранинг, баҳс маданиятининг юксак намунасини кўрсатади. Фирдавсийнинг ҳам ҳурматини жойига қўйиб, уни сўз хазинасининг кони, дея таърифлайди. У ўз тили билан “Шоҳнома”ни ёзиш учун ўттиз йил ранж чекканини, машаққат тортганини айтган, дея бунинг далили сифатида буюк шоир сўзларидан иқтисос келтиради.

**Ани дерга бўлса қачон рағбатим,
Эрур онча Ҳақ путфидин қувватим
Ки, ҳар неча нутқ ўлса қоҳилсарой,
Битиғаимен ўптуз йиллин ўтуз ой.
Агар хосса маъно гар ийҳом эрур,
Анинг кунда юз байти ҳалом эрур.**

Бундай фикрни айтиш ва юксак савия-

да уддалаш учун ижодкор нечоғлиқ беназир истеъдодга, улкан ижодий тафаккурга эга бўлиши кераклигини тасаввур этинг. Навоий бу борадаги фаолиятини изчил такомиллаштириб борди. “Муҳокамат ул-луғатайн” асарида буюк мутафаккир турк шоирларининг форсий тилда ижод қилишига рағбат кўрсатишларининг сабабини, биринчидан, улар туркий тилнинг фасоҳати ва балоғатидан хабардор эмасликлари, иккинчидан, назмий анъаналар бир қадар ривожлангани боис, форсийда ижод қилиш нисбатан осонроқ экани билан изоҳлайди. Одамзоднинг табиати шундай: осон турганда ўзини қийнашни истамайди. Ҳазрат Навоий туркий тилнинг форсийда учрамайдиган хусусиятларини алоҳида ажратиб кўрсатади. Буюк мутафаккир бундай хусусиятлардан тўрттасини илмий жиҳатдан асослаган.

Туркийда умумий тушунчаларни англатувчи сўзлардан ташқари жузъий тушунчаларни билдирувчи сўзларнинг кўплиги. Академик Алибек Рустамов фикрича: “Навоий форсийда муодили бўлмаган юзта феълнинг рўйхатини беради ва турли соҳаларга оид буюм, табиий ҳодиса, ҳайвон ва парранда исмларини келтиради ва уларнинг баъзиларига шеърий мисол келтириб, маъноларини тушунтириб беради. Ундан ташқари, бундай туркий сўзларнинг айримлари форс тилида ҳам қўлланишини айтиб ўтади”. Навоий, жумладан, машҳур шоирлар май таърифида муболаға қилганларини таъкидлар экан, туркийдаги “сипқармоқ” лафзига тўхталиб, муболағани бундан ўтказиб бўлмаслигини айтади ва мана бу байтни мисол сифатида келтиради:

**Соқиё, тут бодаким,
бир лаҳза ўзумдин борай,
Шарт буқим, ҳар неча тутсанг
лабо-лаб сипқарай.**

Ушбу байт ҳазрат Навоийга шу даража-

да завқ берадики, асосан илмий услубга қатъий амал қилинган асарнинг шу ўрнида ҳаяжонини яшириб ўтирмайди: **“Оё! Бу “сипқарай” лафзи мазмунига етганда, форсий шеърда не илож қилғайлар? Ва “томшимок”ки, гоят завқдин бот ичмас ва лаззат топа-топа, оз-оз ичар. Бу ғариб маъни адосида туркчада бу матлаъ бордуки, байт:**

Соқий чу ичиб, манга тутар қўш:

Томишўй-томишўй ани қилай нўш”.

Туркийда шаклдош сўзларнинг кўплиги тажнис ва ийҳом санъатлари учун зарурдир. Навоий “от” сўзи асосидаги туюқни бунга мисол қилиб келтиради:

**“Чун пари-ю хурдур отинг, бегим,
Суръат ичра дев эрур отинг, бегим,
Ҳар хадангиқим, улус андин қочар,
Нотавон жоним сари отинг, бегим.**

**Ва бу икки байтки, тажниси томдур,
ҳам турк шуароси хоссасидурки, сорта
йўқтур ва мун туюғ дерлар”.**

Асарда форсийда учрамайдиган шаклдош сўзларга бундан бошқа яна кўп мисоллар берилган.

Туркийда форсий тилда бўлмаган, лексин нутқ учун зарур бўлган сийға (грамматик форма, феъл шакллари – **Н.Ж.**) **ва таркибларнинг мавжудлиги.** Навоий туркий тилда инсон ҳаракати, ҳолати билан боғлиқ нозик маъноларни ифодалашда айна шундай сийғалар қўлланишига аниқ мисоллар келтиради. Масалан, бир ишни кимдир бажаришига гумон қилинганда, унга нисбат бериш учун борғудек, ёргудек, кулгудек, билгудек, айтугудек, қайтугудек, ургудек, сургудек каби сўзлар ишлатилиши айтилади. Бу сўзлар Қашқадарё ва Сурхондарё шеваларида ҳозир ҳам фаол қўлланади. Буюк мутафаккир “аммо мунда диққат кўлтурс... ва бу форсийда бўлмас”, дея таъкидлайди. Ёки форсий тилда учрамайдиган била кўр, қилакўр, кетақур ва етақур синга-

ри сийғалардан муболаға ирода қилинишини айтади.

Туркийнинг товуш хусусияти қофия учун форс тилиниқига нисбатан қулайроқ экани. Навоий бирор ранг ё сифатни орттириб, муболаға билан ифодалаш имконияти туркий тилда кенг эканига алоҳида урғу беради. Бунга мисол қилиб, аввалги ҳарфга бир “п” ёки “мим” қўшиш орқали ранг ёки сифатни орттириш мумкинлигига урғу беради. Масалан, оп-пок, қоп-қора, қип-қизил, сап-сариг, юп-юмалоқ, яп-яси, оп-очуг, чуп-чуқур, бў навъ хили ҳам топилаб; “мим” мисоли: кўм-кўк, ям-яшил, бўм-бўш. Ёки айрим сўзларга “лом” билан “вов”ни қўшиш орқали ҳам товуш жиҳатдан бир-бирига уйғун сўзлар ясаллиши таъкидланади. Жумладан, ҳировул, қаровул, чингдовул, янговул, сўзовул, патовул, китповул, ясовул, баковул, шиговул ва дақавул сўзларини бунга далил қилади. Булар барчаси назмий асарда қофия учун қулай ва туркий тилнинг фасоҳати баланд эканини тасдиқлайди.

Ҳеч бир замонда аҳамиятини йўқотмайдиган ушбу қарашлар буюк мутафаккирнинг туркий тилини комплекс ўрганиш ва форсий тил билан компаративистик таҳлил этишда наинки илмий-ижодий тафаккур асосида, балки қалб кўри билан ҳам ёндашганидан далолат беради. Навоийнинг таъкидлашича, бундай дақиқ мисоллар ниҳоятда кўп, фақат “бу кунга дегинча ҳеч киши ҳақиқати-га муболаға қилмагон жиҳатдин бу яшурун қолибдур”.

“Муҳокамат ул-луғатайн”да ҳазрат Навоий туркий тилнинг дунё тиллари орасидаги ўрни нечоғлиқ баланд экани ҳақида мана бундай ёзади: “...уч навъ тилдурким, асл ва мутабардур ва ул тиллар иборот гавҳари билан қойилининг адосига зевар ва ҳар қайсининг фуруғи бағоят кўптурс. Аммо туркий ва форсий ва ҳиндий асл тилларнинг машъаидурки, Нуҳ пайғамбар саловатуллоҳи алайҳининг уч ўғлиғаким, Ёфас ва Сом ва Ҳомдур, етишурс”.

Маълум бўладики, бизнинг тилимиз бошқа тилларнинг қелиб чиқишига асос, замин бўлган тиллардан ва биз дунёнинг энг қадим миллатларидан эканмиз. Бу илмий қараш она тилимиз тарихини ана шу асосда илмий манбаларга таянган ҳолда, янада чуқурроқ ўрганиш заруратини кун тартибига қўяди.

Ҳазрат Навоий туркий миллатнинг ягона адабий тили бўлиши, бу тилдаги адабиёт юксак даражада тараққий этиши учун хизмат қилиши ҳаётий аъмоли деб билди. Бутун ижодий қувватини ана шу мақсад йўлига сафарбар этди. Энг муҳими, бунга эриша олди. Замондоши ва дўсти, теъмурийзода ҳукмдор Султон Ҳусайн Мирзо Бойқаро таъбири билан айтганда: “Туркий тилнинг ўлган жасадиға Масих анфоси била руҳ киюрди”.

Бугунги кунда туркий халқларнинг ўрта бир тилини яратиш зарурати ҳақида сўзланаяпти. Бизнингча, агар шундай тилга эҳтиёж сезилса, бу, шубҳасиз, Алишер Навоий тили бўлиши керак. Чунки буюк Навоий ўша мураккаб ва зиддиятчи замонда туркий тилнинг халқаро миқёсдаги эътирофини таъмин этди. Теран фалсафий-ирфоний мазмун ва бетакрор бадиий шакл синтезининг мумтоз намуналари бўлган асарлари билан туркий адабиётни жаҳон эстетик тафаккурининг чўққисига олиб чиқди. Бу асарлар бугунги кунда ҳам барҳаёт туркий руҳият ифодаси орқали башариятни халқимизга хос кенгфевълликка, ўзаро душманликни бартараф этишга, тинчлик-офийат ва тараққиёт йўлида бирлашишга, камол касб этишга даъват этиб келаётди.

Нурбой ЖАББОРОВ,
филология фанлари доктори,
профессор

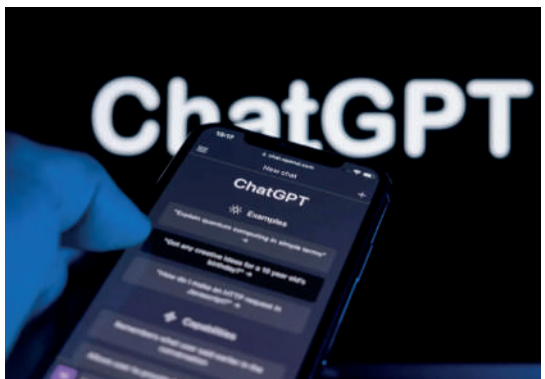

“**Ҳеч иккиланмай айтиш мумкинки, у (ҳазрат Алишер Навоий) туркий тилини адабий тил даражасига кўтара олди.**
Евгений БЕРТЕЛЬС”

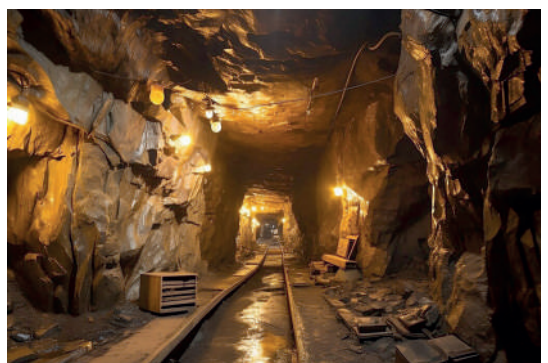
ЖАҲОН АЙВОНИДА

“CHATGPT”ДА ҲИМОЯ ФУНКЦИЯСИ

“OpenAI” компанияси “ChatGPT” тизимида айрим сўхбатлари ChatGPT нахона PIN-код билан ҳимоялаш функциясини ишга туширди.

Янги тартибга кўра, ҳимояланган сўхбатлар умумий қидирув натижалари, қадалган чатлар рўйхати ва одатий тарихда кўринмайди – уларни фақатгина “Projects” бўлимидаги “Locked chats” саҳифасидан топиш мумкин.

ЧЕХИЯДА ОЛТИН КОНИ

Чехиянинг Злате-Гори шаҳрида 11 тонна олтин захирасига эга кон топилиди – келгуси ўн йил ичида мазкур ҳудуддан 6,2 тонна қимматбаҳо металл қазиб олиниши кутилмоқда.

Олтиндан ташқари, мажмуада йилига 200 минг тонна рудани қайта ишлаш ҳисобига 265 тонна мис ҳамда 1556 тонна руҳ ажратиби олиш режалаштирилган.

ВИЗАЛАР БЕКОР ҚИЛИНМОҚДА

АҚШ президенти Дональд Трамп маъмурияти 2025 йилнинг январида бошланган иккинчи мuddат давомида 300 мингдан ортиқ визани бекор қилди.

Сўнгги ҳафталарда мазкур жараён сезиларли даражада тезлашган – натижада

бекор қилинган рухсатномаларнинг умумий сони кўрсатилган рақамдан ошиб кетган.

МИЛЛИОНТА МИНА ХАРИДИ

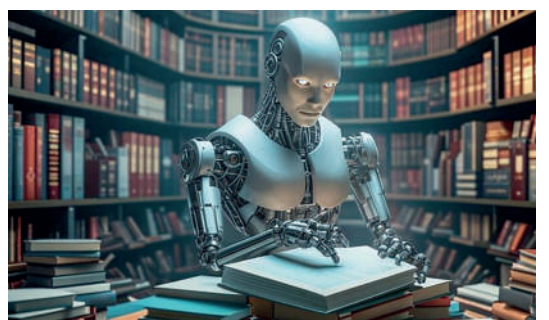
Финляндия қуроли кучлари хавфсизлик вазиятининг ёмонлашуви ор-

тидан 100 миллион евро эвазига бир миллион дона пиёдаларга қарши мина харид қилишни режалаштирмоқда.

Мазкур арсенални тўлдириш жараёни 2028 йилгача яқунланиши кўзда тутилган – ушбу қарордан аввалроқ мамлакат бош вазири Петтери Орпо Россияни Финляндия ва Европа хавфсизлигига нисбатан узоқ мuddатли таҳдид деб баҳолаган эди.

АДАБИЁТДА СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ

Францияда фақатгина сунъий интеллект билан ҳамкорликда ёзилган бадиий асарлар учун мўлжалланган “Prix Pascal de Littérature IA” номли янги адабий мукофот таъсис этилди.

Мусобақа шартига кўра, муаллифлар қайси моделдан ва қандай сўровлардан фойдаланганини очиқлаши талаб қилинади – голиб деб топилган кўлёмза эса наشريёт томонидан чоп этилади.

МУЗОКАРАЛАР ҚАЙТА ТИКЛАНАДИ

“Reuters” хабарига кўра, Россия ва Украина етакчилари ноябрь ойида АҚШ воситчилигида тинчлик музокараларини давом эттиришга қелишиб олди.

Абу-Дабида бўлиб ўтиши режалаштирилган мазкур жараён доирасида делегациялар бевосита президентлар – Владимир Путин ва Владимир Зеленский учрашувига тайёргарлик кўради.

ХУЖЖАТЛАР СЎЗЛАГАНДА

Тарих ҳақида кўп ва ҳў ёзиш мумкин, уни турлича талқин қилиш ҳам мумкин. Аммо тарихий шахсни замонага қайтароқ жилд-жилд ҳужжат, мактублар, тергов баённомалари, матбуот нашрлари ва замондошлари хотираларида қайта жонлантириш ўзига яраша масъулият талаб этади. Ўзбек тарихшунослигининг таниқли намояндаларидан бири, профессор Рустамбек Шамсутдиновнинг янги – “Буюк Чўлпон меросидан” китобини ўқир эканман, ана шундай масъулиятли ёндашувга яна бир бор гувоҳ бўлдим.

Чўлпон ҳаёти ва ижодий мероси ўзбек адабиётшунослиги, тарихшунослиги ва матншунослигида кўп бор тадқиқ этилган. Шунга қарамай, унинг мураккаб тақдири, яшаган даври ва фаолиятига доир ҳали тўла очилмаган саҳифалар оз эмас. Рустамбек Шамсутдинов асарининг илмий қиймати ҳам ана шу саҳифаларга архив ҳужжатлари орқали муҳофаза этишида намоён бўлади. Муаллиф тайёр хулосаларни такрорлашдан кўра, даврнинг ўзидан қолган далилларни ўртага ташлайди. Натижада Чўлпон ҳақидаги тасаввурларимиз янги ҳужжатли маълумотлар билан бойийди.

Бу борада олимнинг кўп йиллик илмий изланишлари, Ўзбекистон билан бир қаторда, кўплаб хорижий архив ва фондларда тўплаган муҳим тажрибаси кўл келади. Жумладан, Москвадаги Россия ижтимоий-сиёсий тарих давлат архиви фондларидан топишган ОГПУ ҳужжатлари 1920 йиллар охиридаёқ Чўлпоннинг сиёсий қарашлари совет махсус хизматлари диққат марказига тушганини кўрсатади. Шу жиҳатдан, китобда Чўлпон ҳақидаги баҳолар кейинги даврларда илгари сурилган тахминлардан кўра, кўпроқ ўша замоннинг бевосита ҳужжатларига асосланиш билан аҳамиятлидир.

Айниқса, қатагон йилларида оид ҳужжатлар кишини ларзага солади. Китобда Москвадаги “Мемориал” жамияти архивида олиб борилган изланишлар, Россия

хавфсизлик хизмати архивдан олинган материаллар ҳақида батафсил сўз юритади. 1938 йили Тошкентда ҳукм қилинган қатагон қурбонлари рўйхатида Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпоннинг номи, ҳукм ва қатл саналарининг қайд этилгани, айниқса, оғир таассурот қолдиради. Зеро, бу ҳужжатда биз асарларидан яхши таниган Чўлпонни эмас, ўз ҳаёти ва тақдири устидан ҳукм чиқариш ҳуқуқидан маҳрум этилган Абдулҳамид Сулаймон ўғлини кўрамиз. Адабиёт тарихида буюк шоир сифатида яшаб қолган инсоннинг қатагон ҳужжатларида маҳкум сифатида қайд этилиши ўша давр фожиасини чуқурроқ англатади.

Китобда илгари кенг жамоатчиликка номаълум ёки кам маълум бўлган тергов ҳужжатларининг эълон қилиниши Чўлпон фожиасининг яна бир оғир қиррасини очади. Ҳибсга олиш фармойишлари, сўроқ баённомалари, тинтувда мусодара қилинган буюмлар рўйхати, шоирнинг қўлёзмалари ва кундалигига оид қайдлар орқали қатагоннинг қандай амалга оширилганини ҳужжатма-ҳужжат кўзатамиз. Айниқса, тинтув пайтида олиб қўйилган янги роман ва шеър қўлёзмалари, дафтарлар, китоблар ҳамда бошқа буюмларнинг кейинчалик йўқ қилингани ҳақидаги маълумотлар ўйга толдиради. Бу билан

Чўлпоннинг ҳаётигагина эмас, унинг ҳали ўқувчи қўлига етиб бормаган асарларига ҳам нуқта қўйилганки, қатагон оқибатида миллат ўз шоиридан айрилгани етмаган-дек, унинг қайтиб тиклаб бўлмайдиган ижодий меросидан ҳам маҳрум бўлган.

Асарда архив ҳужжатларининг замондошлар хотиралари, даврий матбуот материаллари ва хорижий фондлардаги манбалар билан қиёсий ўрганилиши диққатга сазовор. Бу ёндашув Чўлпоннинг шоир, журналист, таржимон ва истиқлол ғоясининг вакили сифатидаги кўп қиррали фаолиятига доир маълум қарашларни

ўша давр ҳақиқатларини тиклаш учун дунёнинг турли архивларида сочилиб ётган ҳужжатларни излаб топиш, уларни ўзаро солиштириш, ҳар бир маълумотни тарихий воқелик билан қиёслаб, илмий муомалага киритиш талаб этилади.

“Буюк Чўлпон меросидан” асарининг энг катта ютуғи – Чўлпон ҳақидаги тарихий хотирани янги ҳужжатлар билан мустаҳкамлаганидир. Зеро, қатагон йилларида шоирнинг номи билан бирга ҳақиқий ҳаётини ҳам тарихдан ўчиришга уринган эдилар. Бугун ўша тузумдан қолган ҳужжатларнинг ўзи Чўлпон тақдирига

октябрда “Халқ сўзи” газетасида чоп этилган “Усмон Хўжа ватан хоини эмасди” мақоласи йиллар давомида тарихий ҳақиқат ўрнини эгаллаб келган мафкуравий тамғаларга қарши дадил чиқиш эди. Олим бу мақоласида тарихчиларнинг ўзи ҳам ана шу ноҳақ айбловларни қарор топтиришда иштирок этганини рўй-рост ёзган: “Биз тарихчилар Усмон Хўжа Пўлатхўжани шу вақтгача ватан хоини, инглиз жосуси сифатида қоралаб келдик. Тарихий асарларимизда масалани ҳар томонлама ва чуқур ўрганмасдан, шошма-шошарлик билан осон хулосага келиш мақсадида Усмон Хўжа ва унга ўхшаган инқилобизнинг курашчилари ҳамда илғор намояндаларига “ватан хоини”, “инқилоб душмани”, “буржуа миллатчиси”, “туркчи”, “исломчи” каби тамгаларни ёпиштиришда давом этдик. Шу тариқа ўз асарларимиз, тадқиқотларимиз ва докторлик диссертацияларимизнинг синфийлик, партиявийлик ҳамда интернационализм руҳида ёзилганини исботлашга уриндик”.

Хурматли тарихчимиз Рустамбек Шамсутдиновнинг ушбу фикрларини кейинчалик Нидерландияда нашр этилган ўз китобимда (“Reform Movements and Revolutions in Turkistan: 1900–1924”, 2001) ҳам келтирган эдим. Отам Усмон Хўжа ҳақидаги ўша мақолага бежиз тўхталмадим. У тарихий ҳақиқатни ҳимоя қилишда олимнинг қатъий позицияси, виждони ва жасорати қандай намоён бўлишини кўрсатган эди. Профессор Рустамбек Шамсутдиновнинг “Буюк Чўлпон меросидан” асарини зўр иштиёқ билан муталаа қилар эканман, унинг ўша пайтдаёқ танлаган илмий йўлидан бир зум оғишмаганига амин бўлдим.

Олимини янги китоби билан чин қалбимдан табриқлайман. Ишончим комилки, бу асар чўлпоншуносликда янги тадқиқотларга йўл очади, жадидларимиз тарихининг ҳали тўла ўрганилмаган саҳифаларини ёритишда тадқиқотчилар учун мустаҳкам манба бўлиб хизмат қилади.

Темур ХҲЖАЎҒЛИ,
жадидшунос
Истанбул

МИЛЛАТ ФИДОЙИЛАРИ

Туркистонда мустамлака сиёсати даврида бот-бот қатагон ўтказиб турилгани маълум. Ҳар гал биринчи тўлқинга ҳуқуқ-тартибот идораларининг ақлий салоҳияти юқори ва тажрибаси катта вакиллари учраган. “Ахир, судьялар, прокурорлар, адвокатлар амалдаги тузумга хизмат қилса, уларни йўқотиш нимага керак?” деб ўйлашингиз мумкин. Аммо адлия вакиллари орасида ватанпарвар, миллатпарвар кадрлар кўп бўлган. Улар қизил империяга ҳам, унинг тусланиб турувчи қонунларига ҳам эмас, виждон амрига кўра ўз халқига хизмат қилган. Бу фидойилик эса “мукофот”сиз қолмаган, албатта. Хусусан, Ўзбекистон прокуратураси тарихидаги икки йирик арбоб ўтган асрнинг ўттизинчи ва саксонинчи йилларидаги репрессия олдидан оғир зарбага учрайди. Тасодифни қарангки, иккаласининг ҳам исми Саъдулла эди...

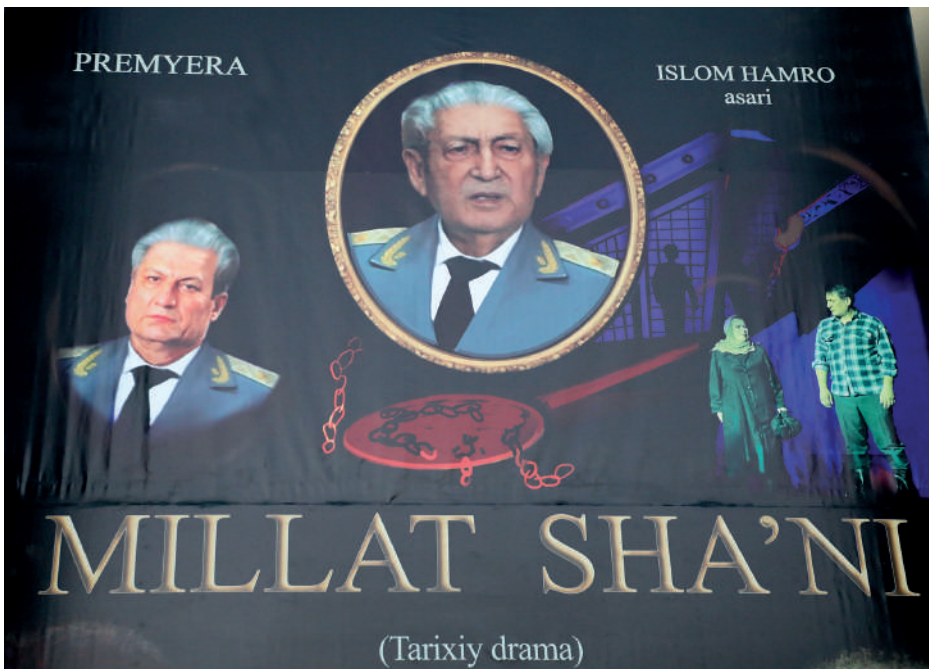
Юнус Ражабий номидаги Жиззах вилоят мусикали драма театрининг “Миллат шаъни” спектакли Ўзбек миллий академик драма театри саҳнасида премьераси қилинди. Саҳна асари Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ва Маданият вазирилик ҳамкорлигида тайёрланган. Унда Республика прокуратура органлари фахрийси, 3-даражали Давлат адлия маслаҳатчиси, марҳум Саъдулла Пўлатхўжаевнинг ҳаёт йўли акс эттирилган. Спектакль XX асрнинг 70-йилларидаги қатагон даврида бевосита ҳуқуқшунослар бошига келган қора кунлар ҳақида сўзлайди.

Прокуратура тизимидаги фаолиятини энг қўли лавозимдан бошлаб, 32 ёшида генерал ва 35 ёшида Олий судга раис бўлган Саъдулла Пўлатхўжаев ҳалоллиги, жасурлиги, иродаси ва миллатпарварлиги

ИККИ САЪДУЛЛАНИНГ БИР ТАҚДИРИ

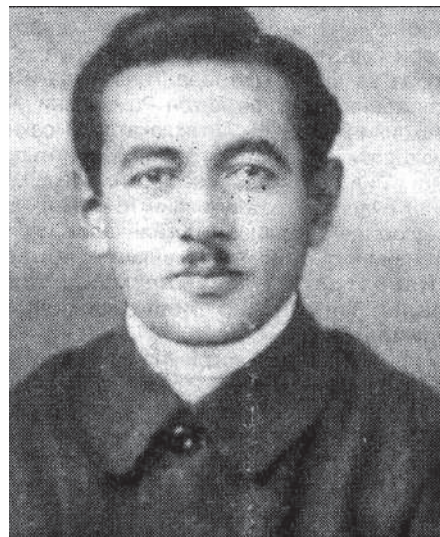
ги билан ажралиб турарди. У ҳеч қачон замонасозликка қўл урмайди, “қўтарилиш” учун “марказ”нинг нопок ўйинларига аралашмайди. У ҳар қанча ақлли, фаросатли, ўз ишининг устаси бўлмасин, унинг жанговар руҳи ва букилмас иродаси ўша даврдаги партия арбобларига хуш келмайди. У йирик давлат арбоби Ёдгора Насриддинованинг устидан пора бўйича шикоят ёзишдан бош тортади. Ўша вақтда “нах-

ёшида Олий суднинг биринчи раиси этиб тайинланган Саъдулла Қосимов бошига ҳам дахлатни кунлар тушганди. Саъдулла Қосимов ҳуқуқ соҳасининг кўзга кўринган вакили, жадидлар билан маслақдош инсон бўлиб, қонли қатагон илк нишонига айнан уни олиши бежиз эмас эди. Бу Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат каби миллат зиёлиларини маҳв этиш учун илк қадам бўлган. Саъдулла Қосимов билан биргаликда

та иши”, “ўзбек иши” деган жирканч тўхматга асосланган янги қатагонга зимдан замин ҳозирланаётган эди. Бу қинғирликни эса адолатпарвар қонун ҳимоячиси билан амалга ошириш имконсизлиги аёнлаша борди ва Саъдулла Пўлатхўжаевга қарши юриш бошланди...

Бундай сценарий советлар учун янгилик эмасди. 1920 йилларда, 25

Саъдулла Қосимов (1900–1930)

Қосимов раислик қилган вақтда бошлаган. Ҳуқуқшунос академик Ҳадича Сулаймонова ўз эсдаликларида устози, илмий раҳбари Муҳаммаджон Мўминовнинг “Жинойят ҳуқуқи” фанидан ўтган дарсларини хотирлайди. Тақдир чархпалагининг айланишини қарангки, вақт ўтиб Ҳадича Сулаймонованинг ўзи ҳам иқтидорли шоғирди Саъдулла Пўлатхўжаевга шу фандан сабоқ бериб, илмий раҳбарлик қилди. Кейинчалик Саъдулла Пўлатхўжаев Ўзбекистон ССР прокурори ўринбосари, Олий суди раиси сифатида фаолият кўрсатди. Саъдулла Қосимов ўлимга тик боққан бўлса, Саъдулла Пўлатхўжаев бир аёл шаънига тўхмат қилмаслик учун ўн йил муддат қамоқ жазосини ўтади.

Республика Олий суди раиси бўлиб ишлаган кишини порахўрликда айблаш Ўзбекистондаги бутун суд тизимини қоралаб, ер билан яқсон қилишга тенг эди. Тузилган махсус тергов гуруҳи ишни бир ёқлама,

фақат қоралов йўли билан олиб борган. Терговда қийноқлар ва бошқа усуллар натижасида 16 нафар шахсдан Саъдулла Пўлатхўжаевга қарши кўрсатма олинган. Бироқ улар судда Пўлатхўжаев фойдасига гувоҳлик беради, тергов жараёнлари адолатсиз ўтказилганини айтишади. Ҳатто, бири судда тиз чўккан ҳолда “айбланувчи”дан узр сўрайди. Судда етарли асос тўпланмагани учун қайта тергов бошланади ва қийноқлар давом эттирилади. Шундан сўнг охириги тўртта эпизод вакиллари кўрсатмаси асосида Саъдулла Пўлатхўжаев 10 йил озодликдан маҳрум қилиниб, қамоқ жазосини ўташ учун Россиянинг Марий Эл автоном республикасининг Морки шаҳрига юборилди. С.Пўлатхўжаев 1994 йилдагина оқланишга муваффақ бўлади. Унга қарши кўрсатма беришдан бош тортган ўнлаб судьялар 10 йил ва 8 йил муддатга озодликдан маҳрум қилинади.

Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан 2023 йил 31 август куни “Шаҳидлар хотираси” хиёбонида берилган топшириқлар ҳамда Республика Бош прокурорининг “Қатагон қурбони бўлган прокуратура органлари ходимларининг хотирасини тиклаш ва абадийлаштириш”га оид фармойиши ижроси бўйича 300 нафар олим, прокурор ва ўз соҳасининг етук мутахассислари иштирокида ишчи гуруҳ ташкил этилди. 2024 йил 8 январь Прокуратура ходимлари кўни муносабати билан ўтказилган тадбирда Саъдулла Пўлатхўжаевга “Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси фахрий ходими” кўркак нишони берилди ва бу инсоннинг

узоқ кутган орзулари амалга ошди. Саъдулла Пўлатхўжаев 2024 йил 4 апрель куни оламдан кўз юмган. Шохруҳ Акбаровнинг “Агар дардим баён этсам...” номли китоби фотофактлар ва янги қисм билан бойитилиб, йирик адабда нашр этилди ва барча прокуратура органлари ходимларига тарқатилди.

Жорий йил 19 октябрь куни Бош прокуратура ташаббуси билан Ўзбек миллий академик драма театрида мазкур асар асосида яратилган драматург Исрол Ҳамронинг “Миллат шаъни” спектакли премьераси бўлиб ўтди. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Меҳриддин Раҳматовнинг Саъдулла Пўлатхўжаев ролидаги ижроси тадбир иштирокчиларида катта таассурот қолдирди. Спектаклда инсон қадри ва шаънини улуғлаш, Ватанга садоқат, миллий ғурур, юксак маънавият ва фидойилик каби эзгу фазилатлар бадий ифода этилди.

Олий суднинг икки раиси – икки Саъдулланинг кутган кунлари бугун келди. Олий суд 2024 йил 6 май куни Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси томонидан келтирилган протест асосида Республика Олий судининг биринчи раиси Саъдулла Қосимовни тўлиқ оқлади. Бирининг номи мард, жасур ҳуқуқшунос сифатида мактаб дарсликларидан ўрин олган, иккинчисининг номи миллат ор-номуси, шаъни, адолати ва ҳақиқати тимсоли сифатида санъат асарларига муҳрланди. Исмлари ўхшаш, Саъдулла, яъни “Яратганнинг яхши бандалари”, тақдирлари муштарак, қисматлари дардли, иродаси собит, касблари адолат, маслақлари қонун ҳимояси бўлган миллат фидойиларининг номи барҳаётдир.

Гулираъно ОРИФЖОНОВА,
Ўзбекистон прокуратураси
тарихи музейи директори,
тарих фанлари
доктори

КАДРДОН КИТОБЛАР

“ЯНГРАСИН
ЭРКИН СЎЗИНИ”

Халқимизнинг ардоқли фарзанди, Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ шоири Эркин Воҳидовнинг “Ёшлик девони” илк бор нашр этилганида, ўқувчилар томонидан катта қувонч билан кутиб олингани маълум. Бу кичик тўпламнинг ўз даврида ниҳоятда машҳур бўлиб кетгани ундаги деярли барча ғазалларнинг дарҳол ўлмас қўшиқларга айланиб, халқимизнинг қалбидан жой олганида ҳам намоён бўлади.

Таъбир жоиз бўлса, санъаткорлар бу китобни ютоқиб кутиб олгандай таассурот туғилади. “Барча шодлик сenga бўлсин”, “Сурма”, “Дилдорга нома ёздим”, “Сенга бахтдан тахт тиларман”, “Лола сайли”, “Ёшлигим”, “Хаёл”, “Уйғотмагил”, “Дўст билан обод уйинг”, “Рашким”, “Рубобим тори иккидур”, “Ойнинг ўн беши қоронғу”, “Гулчехралар”, “Лола”, “Ўзбегим” сингари машҳур қўшиқлар сўзимиз исботидир.

Шоир бир ғазалида “Янграссин Эркин сўзинг, Асло тилинг лол ўлмасин”, деб ёзади. “Шеър азиз олам аро”, “Ўртада бегона йўқ” каби ўнлаб жумлалар қанотли ибораларга айланиб, безавол яшаб келаётгани ҳам шоир барҳаётлигидан нишонадир. “Ёшлик девони” тўплами Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳомийлигида “Адабиёт” нашриёти томонидан худди ўша – биринчи бор нашр этилган кўринишда чоп этилгани хайрли иш бўлган.

Нигина ИСКАНДАРОВА

ЁРУФ ХОТИРАЛАР

“ЯХШИЛАР БОР ЯХШИЯМ...”

Фарғонанинг танти, забардаст шоири Баҳодир Исои илк бор бундан ўн уч-ўн тўрт йиллар олдин Ёзувчилар уюшмасининг вилоят бўлимида кўргандим. Устозимиз Энахон Сиддиқова бўлим қошида ташкил қилган “Қалб сандоси” газетасининг янги сонига урилиб турганимизда, бир киши баралла салом бериб кириб келди-ю, гўё ҳамма уни кутаётгандай хона ичи завқ-шавққа тўлиб кетди.

Эгннда одмигина кулранг костюм, бошида дўппи, кўлидаги сумкада китобларнинг бурчаклари бўртиб турибди. Ҳазил-хузул билан ҳол сўрашди, сўнг:

– Қани, Манзура опа, – деди, – боққа ўтайлик-чи, нима ҳаракатлар экан.

Улар хонадан чиқишлари билан сўрадим:

– Ким бу киши?

– Баҳодир Исо-да! Танамасминдингиз?

– Йўғ-э? Танийман, катта шоирку! Лекин энди кўряпман-да. Жуда... оддий эканлар.

– Ҳа, шундай. Ҳозир атрофга янги кўчатлар экиш учун тавсия бергани келдилар. Қурилишга уқувлари бор. Рассом, наққош, ҳайкалтарош. Баҳодир ака шунча, жайдари буюқлардан!

Кейин шунча йиллар ўтди ва ҳар доим шундай бўлди: у кириб келган давралар жонланиб кетар, издиҳомда ажиб энгил кайфият пайдо бўлар, расмиятчилик деган юк бирдан елкалардан тушарди. Ундан доим шеър сўрардилар, лекин кам ҳоллардагина минбарга чиқарди. Шоирнинг табиатини шеърдан яхшироқ ифода этиш қийин:

Овоза бўлиш ҳам
лекин сал
ишқал,
Шон-шуҳрат
компларни бузмаган ахир...
Менинг суякларим
меҳнатда
пишган,

Менга
ялангоёқ юрмоқлик –
фахр!

Ажабо, мана ўша “жайдари буюқлик”! Айнан шундай. Баҳодир Исои давралар суйди, катта дарғоҳлар ўзига чорлади, шеърлари ёд бўлди, у эса ўша-ўша, “Бу содда масканда соддаман ҳамон” деганча, жўнгина йўлида давом этди. Ўнга яқин китоблари чиқди, шеърлари қўшиққа айланди, у ҳақда қатор кўрсатувлар намойиш этилди – у ҳамон ўшандай. “Шеърим, яна ўзинг яхшисан” (Усмон Носир) дея юраверди.

Унинг суҳбатидида ҳам, ижодида ҳам ўзигагина хос мағзи тўқ юмор бор эди. Гурунларни халқона қочиримлар билан қиздираб, тағдор мутуйиба билан мазмун бахш этар

эди. Ҳазил шеърлари – алоҳида мавзу. Кулдирганида ҳам юракдан, ғуборларни тўкиб кулдирган шоир бир қарасанг... бошдан-оёқ андуҳга чўмган. Бу пургамлик, тириклик ва ўзлик аро бедорлик унинг “Уйғониш” шеърисида бетакрор ифодасини топган:

Ҳорғин руҳим,
қанотларинг хўл,
Бир силкинсанг
юкинг арийди.
...Ерда даҳо бўлгунча, кўкка
юлдуз бўлиб кўчсам,
қанийди...

Инсон руҳининг жавҳари бўлмиш руҳ тарҳини бу қадар тиниқ тасвирлаш учун истеъдоднинг ўзи камлик қилади. Бу – ҳаётга тик бо-

қиб яшамоқ, тафаккур майдонида муттасил курашмоқ натижасидир.

Маънос шеърларимни
тинглайди ким деб,
Тинглаб, юрак-бағрин
тиглайди ким деб,
Баҳодир Исои англайди
ким деб,
Одамлар ичидан
одам изладим... –

дейди у яна бир машҳур шеърда, шоирона изтиробни баҳодирона ифода этиб. Дарҳақиқат, халқимиз “Сўзинг ўзингдир” деганидек, у шоирларнинг баҳодири эди! Буни англаш учун “Қорабайир”, “Сиз шошилманг”, “Умир” каби шеърларини ўқиб, бир лаҳзагина ўйга толиш кифоя.

Шоир истеъдодининг қирралари нақадар ёрқин! Суратлари, нақшлари, ҳайкаллари... Риштоннинг Дутир қишлоғидаги ўзи ўқиган мактабда Абу Али ибн Сино ҳайкали, Тошкентнинг Юнусобод даҳасида ҳазрат Навоий сиймоси ва яна қанчадан-қанча бюст, портретлар шоирнинг моҳир кўллари маҳсули эканини ҳамма ҳам билмас керак. Ўзбек элининг матонатига қиёслаб қадрдон қишлоғида тикланган “Омонлик дарахти” номли рамзий ёдгорлиқни эса йиллаб курган, сайқаллаган, ҳали яна тақомилига етказмоқчи эди...

– Баҳодир устоз анча оғриб қолибдилар, – деди вилоят уюшмаси раҳбари Дилшоодахон. – Эртага уйларига ўтиб, кўриб келамиз.

Хасталиқларини эшитган, сўраб турган эдик, лекин бунчалик жиддий деб ўйламагандик. Ахир, Баҳодир ака-ку бу – доим тетик, дадил, пешқадам! Лекин иссиқ жон экан-да, ўтар-кетар дард бўлсин ишқилиб, деганча йўлга чиқдик. Қишнинг намчил палласи, тин олган табиатнинг ўйчан манзаралари... Саришта ховлига кирдик, ўғиллари кутиб олиб ич-карига бўлладик. Баҳодир ака бизни кўриб бир кўзгалди-ю, узр айтиб яна ёстиққа бош қўйди. Ҳўқминисо ая ёнлариди, печкада ўт ловуллайди. У доимидек тетик сўзлашди, ҳаммани бирма-бир сўради. Ўқтам овозидан хийла таскин топдик.

– Тезроқ қайтинг энди, устоз,

сизсиз хувиллаб қолдик, – деди Дилшоодахон.

– Худо хоҳласа, қайтаман, ўзим ҳам ишни, одамларни соғиндим. Фақат ҳозир эмас, бу аҳволдамас... Тузалиб олай, аввалгайда ерни гурсиллатиб босиб бораман!

Яратганининг иродаси билан бу устоздан эшитган сўнгги сўзларимиз бўлди. Кўзлари чақноқ, чайир, кенг қанотлари хўл руҳ қуши бир силкинди-ю, юки ариб, учиб кетди...

“Ўзимга савол бераман – мен кимман? – деган эди Баҳодир Исо интервьюларининг бирида. – Мақсадим – фақат яхшилик, фақат яхшилик!..” Ҳақиқатан, у барчага фидо бўлиб яшади. Таъбир жоиз бўлса, унинг ўзбек адабиётида борлиги – энг катта яхшилиги эди.

...Машинамиз тўла меҳмон, шаҳарнинг силлиқ йўлларидан юриб бораемиз. Радиодан қадрдон қўшиқ янграпти.

**Шоирман деб, Баҳодир Исо,
Дунёларга солмагин ғавго.
Бермасинлар сенга ҳам баҳо –
Кўрмаганинг кўргани кўрсин.**

– Мана, эшитинглари-а, – дейди уловни бошқариб бораётган турмуш ўртоғим жўшиб. – Мана шу қўшиқ шеърини ёзган одам бор-у, ўша катта шоир тўй қилганимизда бизниқига келган!

– Вой, мунча яхши, танийдимиз силларни?

– Ҳа, оилам билан бирга ишлаган. Баҳодир Исо!

Ҳа, Баҳодир ака дунёларга ғавго солмасдан, сўз билан танилиб кетди. Юлдуз бўлиб кўкка эмас, кўнгишлар тоқиға кўчди.

Ёдим лавҳаларини шоирнинг “Рауф Парфи” шеърисида худди ўзига дохилдек ёзган ушбу сатрлари билан мухтасар қиламан:

Тирик эди у Сўз!
Ҳозир-да,
Тириклиги очик ва ошкор!
Пайпасламанг –
нима бор гўрда?
У
бизнинг
ич-ичимизда
бор...

Гулчехра АСРОНОВА,
ёзувчи

ТИЛБИЛИМ

“УДДАБУРО” ЛУҒАТЧИЛАР

Кейинги йилларда тилимиз имлосида чалкашлик пайдо бўлган сўзлардан бири “уддабуро” сўзидир. Бу сўзнинг матбуотда “уддабууро” шаклида хато ишлатилаётганини кўп кузатдим. Хўш, чалкашлик нимада?

“Уддабуро” сўзи арабча “уҳда” ва форсча “буру” ўзакларидан ташкил топган. “Уҳда” сўзи ўзбек адабий тилида “удда” шаклини олган. “Удда” – бирор ишни бажара олиш, ўринлатиш, амалга ошириш, эплаш. “Буру” эса “буромадан” феълнинг ўзаги. У “удда” сўзи билан бирикиб, бирор ишни эплашга усталик, моҳирлик маъноларини ифодалашга хизмат қилади.

Қизиғи шундаки, “уддабуру” сўзидаги чалкашликнинг пайдо бўлиш

тарихи луғатларимизда яширинган. Луғатчилар ҳам баъзан қош қўяман деб, кўз чиқариб кўяр эканлар. Ҳозирча энг тўғри ва саводли деб суяниб келадиган, 1976 йилда “Фан” нашриётида чоп этилган “Ўзбек тилининг имло луғати”да сўз қуйидагича берилган: “уддабурун” (446-бет). Бунда сўзнинг асосий қисми – “уддабуру” тўғри ёзилган-у, лекин охиридаги “н” харфи ўйлантиради. Форс-тожик тилидаги “буромадан” (чиқмоқ) феъли жонли талаффузда, шевада “бурондан” деб ҳам ишлатилади. Балки, луғатчилар шу шаклдаги “бурун”ни асос қилиб олишгандир. Шундай деб таскин топиш ҳам мумкин. Лекин мазкур имло луғатида асосланиб тузилган, 1981 йили Москвининг “Рус тили” нашриётида чоп этилган “Ўзбек тилининг изоҳли луғати” 2-жилди, 264-бетиди

сўзнинг тўғри шакли “уддабуру” деб ёзилган. Иккала луғат ҳам бир илмий муассаса – ЎзФА Тил ва адабиёт институтида тайёрланган. Изоҳли луғатдаги шакл тўғрироқ, назаримизда.

Энди сўзнинг изоҳланганига ҳам эътибор берайлик. Келтирилган изоҳли луғатда сўз қуйидагича изоҳланган: “Ҳар ишни удда қила оладиган, эплай оладиган; эпчил, абжир”. Бу – тўғри изоҳ.

“Ўзбек тилининг изоҳли луғати” 2008 йили “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриётида қайта нашр этилганида, сўз яна 1976 йилдаги имло луғатидагидек “уддабуру (н)” (4-жилд, 264-бет) шаклида берилган. Фақат бунда “н” харфи қавсга олинган.

Нега ҳар хиллик давом этапти? Бу ҳам майлику-я, аммо изоҳда сўзнинг

арабча, форсча ўзаклари келтирилиб, форсча ўзақ рўпарасига “кесувчи, кескир, ўткир” сўзлари ёзиб қўйилгани ғалати бўлган. Изоҳ эса олдинги нашрдаги билан бир хил. Луғатчи форсча “буру” (чиқмоқ) билан “бууро” (кескир) сўзини чалкаштириб юборган. Янги нашрга янгилик киритмоқчи бўлган-у, амалда халқ жонли тилидаги чалкашликни илмий нашрда расмийлаштирган-қўйган. Бу луғат ҳам олдинги муассаса – ЎзФА Тил ва адабиёт институтида тайёрланган.

Имловий ва изоҳли луғатларимиздаги чалкашликларни бартараф этиш тилшунослигимиз олдидаги долзарб вазифадир. Муҳаррирларимиз, мусаххихларимиз ва кенг миқёсдаги она тилимиз тасарруфчилари огоҳ бўлсинларки, наинки ўзбек адабий тилида, балки араб, форс тилида ҳам “уддабурун” сўзи йўқ. “Уддабуру” сўзи бор ва унинг шундай ёзилиш шакли тўғридир.

Нусратулло ЖУМАХЎЖА,
филология фанлари доктори,
профессор

Jadid
adabiy, ilmiy-ma'rifiy va ijtimoiy haftalik gazeta

Бош муҳаррир:
Иқбол МИРЗО

Муаллиф фикри тахририят фикри билан мос келмаслиги мумкин.

Тахририятга юборилган мақолалар муаллифга қайтарилмайди ва улар юзасидан изоҳ берилмайди.

Газета 2023 йил 26 декабрда
Ўзбекистон Республикаси
Президенти Администрацияси ҳузуридаги
Ахборот ва оммавий коммуникациялар
агентлиги томонидан 195115 рақам
билан рўйхатга олинган.

Масъул котиб: Шухрат Азизов

Навбатчи муҳаррир:
Отабек Бакиров

Адади – 18 157
Шундан:
Кирилл ёзувида – 6 591
Лотин ёзувида – 11 566
Медиа кузатувчилар – 90 284
Буюртма: Г – 1039
Ҳажми: 4 босма табоқ, А2.
Нашр кўрсаткичи – 222.
Ташкилотлар учун – 223.
1 2 3 4 5 6

Саҳифаловчилар:

Эркин Ёдгоров
Нигора Тошева

Манзилимиз:
Тошкент шаҳри,
Шайхонтоҳур тумани,
Навоий кўчаси, 69-уй

Телефонлар:
Қабулхона: (71) 203-24-20
Девонхона: (97) 745-03-69
jadidgzt@mail.ru (71) 203-24-17
Jadid_gazetasi@exat.uz

“Шарқ” нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
босмахонаси.

Босмахона манзили:
Тошкент шаҳри,
Буюк Турон кўчаси, 41-уй.

Босишга топшириш вақти: 21:00
Босишга топширилди: 21:20

Сотувда нархи эркин.

www.jadid.uz

Муассислар:

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
УЮШМАСИ

РЕСПУБЛИКА МАЪНАВИЯТ
ВА МАЪРИФАТ МАРКАЗИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ

МИЛЛИЙ МАСС-МЕДИАНИ
Қўллаб-қувватлаш
ВА РИВОЖЛАНТИРИШ
ЖАМОАТ ФОНДИ

“ШАҲИДЛАР ХОТИРАСИ”
ЖАМОАТ ФОНДИ